

Dert Ortağı Anayasa Mahkemesi: 1962-1964 Döneminde Mahkemenin Toplumsal Algılanışı

A Shoulder to Lean on: Societal Perception of the Constitutional Court Between 1962-1964

Enis Duman^a

ÖZ Anayasa Mahkemesi 1962 yılında göreve başladıktan kısa süre sonra basında “Anayasa Mahkemesi dilek kuyusu değildir” başlıklı bir yazı yayımlanmıştır. Yazıda Mahkemeye şahıslar tarafından yapılan yetkisiz başvurulardan şikâyet edilmektedir. Bu makale, Anayasa Mahkemesine yapılan söz konusu başvuruları Mahkemenin toplum nezdinde nasıl algılandığını gösteren metinler olarak ele almaktadır. Çalışmanın temel sorusu, Anayasa Mahkemesine doğrudan başvuru hakkı bulunmayan bireylerin Mahkemeye hangi beklentilerle başvurdukları ve bu başvurularla Mahkemeye nasıl bir anlam attettikleridir. Bu çerçevede 1962 ile 1964 yılları arasında şahıslar tarafından yapılan ve Anayasa Mahkemesi tarafından görev veya yetki yönünden reddedilen 240 başvuru incelenmektedir. Çalışma bu başvuruları kişilerin hukuku nasıl algıladıkları ve hukuku nasıl harekete geçirdiklerine odaklanan hukuk bilinci kavramı üzerinden analiz etmektedir. Kararlar, başvuru dilekçelerinin karar metninde yer alan istem özetleri esas alınarak kodlanmıştır. Bulgular; başvuru sahiplerinin Anayasa Mahkemesini yalnızca anayasal denetim gerçekleştiren bir kurum olarak gördüklerini, Mahkemenin hak teslim edecek, idari işlemleri ve yargı kararlarını denetleyecek, dilekçelerine cevap verecek veya mağduriyetlerine çözüm bulacak yüksek bir merci olarak tahayyül ettiklerini göstermektedir. Bu bakımdan çalışma, hukuk bilinci kavramını Türkiye örneğine uygulayarak Anayasa Mahkemesinin kuruluş yıllarında toplum tarafından algılanışını sistematik biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

TC Anayasa Mahkemesi • hukuk bilinci • toplumsal algı • anayasa yargısı • 1961 Anayasası

ABSTRACT Shortly after the Turkish Constitutional Court began operating in 1962, a newspaper article appeared titled “The Constitutional Court Is Not a Wishing Well.” The article complained about individuals submitting petitions to the Court who had no right of direct access. This study treats these petitions as texts revealing how society had perceived the newly established Constitutional Court. The central questions of the study ask why individuals who lacked direct access to the Court nevertheless petitioned it and what meanings they attributed to the Court through these petitions. To answer these questions, the article examines 240 petitions which individuals had submitted between 1962-1964 and which the Constitutional Court had dismissed for lack of subject-matter jurisdiction or standing. The study analyzes these petitions through the concept of legal consciousness, which focuses on how ordinary people perceive and understand the law, as well as engage in legal mobilization. The study has coded the decisions based on the summaries of the applicants’ requests as contained in the Court’s judgments. The findings show the applicants to have perceived the Constitutional Court not just as an institution of constitutional review but to have also imagined it as a higher authority that could provide relief, review administrative acts and judicial decisions, respond to petitions, and remedy personal grievances. In this respect, the article contributes to the literature on constitutional adjudication by examining the social perception of the Constitutional Court in its founding years from a law and society perspective.

Keywords

Turkish Constitutional Court • legal consciousness • public perception • constitutional adjudication • 1961 Turkish Constitution

Duman, Enis. “Dert Ortağı Anayasa Mahkemesi: 1962-1964 Döneminde Mahkemenin Toplumsal Algılanışı.” *Hukuk, Teknoloji ve Toplum* 1, no. 1 (2026): 159-187. <https://doi.org/10.68378/httt.2026.1.002>

^a Kırklareli Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kırklareli, Türkiye.
E-posta: eduman@klu.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Shortly after the Turkish Constitutional Court began operating in 1962, a newspaper column appeared titled "The Constitutional Court Is Not a Wishing Well." The column complained about how individuals had begun bringing their personal grievances before the newly established Court. This title shows how some citizens were perceiving the Court in a way that exceeded its constitutional duties and powers. The 1961 Constitution did not grant individuals a right of direct access to the Constitutional Court or a right to bring actions for annulment. Nevertheless, many individuals petitioned the Court soon after it began its work. This article addresses these petitions as texts revealing how society perceived the Constitutional Court in its founding years.

The article's central questions ask why individuals who had no right of direct access to the Constitutional Court nevertheless petitioned it and what meanings they attributed to the Court through these petitions. These questions require looking at the Court's early years from the perspective of the relationship between law and society. The role the constituent powers had given to the Constitutional Court was mainly related to constitutional review and the limitation of political power after Türkiye's experience with the Democratic Party. However, the petitions individuals submitted show that citizens also imagined the Court in different ways. For some applicants, the Court was one that would protect the Constitution. For others, it was a higher authority that could deliver rights, correct injustice, review judicial decisions, respond to petitions, and provide remedies for personal grievances.

The article examines 240 petitions which individuals had submitted between 1962-1964 and which the Constitutional Court had dismissed on the grounds of lack of jurisdiction or lack of standing. The article refers to these petitions as unauthorized petitions. The decisions were accessed through a systematic

search of the Constitutional Court's Decisions Database. The dataset is based on the summaries of the applicants' requests in the Court's decisions. Due to the original petitions being unavailable, the analysis is limited to the way in which the decisions summarized the petitions. The study collected the decisions and then converted them into Markdown files, using the Obsidian application to code them. The coding included variables such as the target of the petition, the applicant's request, the field of grievance, the meaning attributed to the Constitutional Court, the use of constitutional or rights-based language, the model of access, and the applicant's occupation/employment status.

The article uses the concept of legal consciousness to interpret these petitions. Legal consciousness focuses on how people understand law, what meanings they attribute to it, and how they act in relation to the law. The concept does not aim to measure legal knowledge, instead being more concerned with how ordinary people experience the law and under what conditions do they engage in legal mobilization. The petitions submitted to the Constitutional Court provide useful material in this respect. Many applicants used language pertaining to the Constitution, rights, justice, equality, and democracy in order to present their grievances as legal problems. They then carried these problems to the Constitutional Court despite having no direct right to do so. In this sense, the petitions show how ordinary people made sense of the law and how they tried to mobilize the newly established high court.

The findings show most petitions to have been directed against administrative acts. Individuals in 91 of the 240 cases had petitioned the Constitutional Court regarding an administrative act. These petitions included requests concerning appointments, dismissals from public office, retirement rights, expropriation compensation, reinstatement,

and promotion. The next most common target of the petitions involved the alleged unconstitutionality of statutes, with 64 petitions in total being based on a request for annulling a legal norm. These petitions generally perceived the Constitutional Court as an institution of constitutional review. Another 50 petitions had been directed against judicial decisions. The applicants in many of these cases had already failed to obtain their desired result through ordinary judicial channels and had then turned to the Constitutional Court. They imagined the Court to be an authority able to review and correct judicial decisions. An additional 17 petitions had combined a request for resolving a concrete grievance with a request annulling the legal norm underlying that grievance. These mixed petitions show their applicants to have been able to view the Constitutional Court both as an institution that could remedy individual grievances as well as an organ of constitutional review.

The meanings attributed to the Constitutional Court also varied. Of the petitions, 80 perceived the Court as an authority that could deliver rights, expecting the Court to recognize retirement rights, secure reinstatement, provide compensation, and otherwise remedy the applicants' grievances. Another 78 petitions perceived the Court to be an institution that would review statutes alleged to be unconstitutional. Still 48 other petitions attributed a kind of appellate function to the Constitutional Court, with the applicants in these cases expecting the Court to review judicial decisions or reopen judicial processes. Nineteen other petitions imagined the Court to be an authority that would respond to petitions or show applicants the proper way to proceed. Fifteen petitions perceived the Court to be a higher authority for complaints, before which individuals could bring grievances against persons or institutions. These findings show that the Constitutional Court was not only been perceived as an institution of constitutional review but to also have been imagined as a higher seat of justice before which various grievances could be brought.

The petitions are seen to have also been closely related to the social and political contexts of the period. Some petitions were not purely individual but had been submitted on behalf of occupational groups or social communities, with significant examples involving petitions that had been submitted on behalf of extended-service gendarmes, village instructors, villagers, and the "Alevi community." These petitions show the Constitutional Court to have been seen as a place where collective grievances could also be voiced. Clusters of petitions also emerged around certain issues, with some petitions concerning military personnel who had retired after the coup of May 27, 1960 and others concerning public officials who had been removed from office during or after the Democratic Party period. Amnesty laws, court access, legal representation, and expropriation also appeared as repeated themes. These clusters show the petitions to have not been random or isolated attempts but instead to have been connected to the political and social issues of the early 1960s.

In conclusion, the article offers a new perspective on how society had perceived the Constitutional Court during its founding years. Although the 1961 Constitution had not granted individuals the right of direct access to the Court, citizens did try to mobilize it driven by different expectations. While these petitions were dismissed in legal terms, they remain meaningful from the perspective of legal consciousness. The applicants used these petitions with the Constitutional discourse, rights, justice, and equality to express their grievances. The Constitutional Court was therefore imagined not only as a high court entrusted with constitutional review but also as an authority able to deliver rights, review judicial decisions, respond to petitions, and provide remedies for personal or collective grievances. In this respect, the article contributes to the literature on constitutional adjudication by examining the Turkish Constitutional Court from a law and society perspective.

Giriş

8 Eylül 1962 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Ecvet Güresin imzalı yazının başlığı şu şekildedir: “Anayasa Mahkemesi dilek kuyusu değildir”.¹ 1961 Anayasası’nın yürürlüğe girmesinin ardından bu Anayasa’yla kurulan Anayasa Mahkemesinin (AYM) faaliyete geçmesi için gerekli çalışmalar yapılmış, kanunu ve tüzüğü hazırlanan Mahkeme kısa süre önce göreve başlamıştır. Güresin yazısında bu çiçeği burnunda kuruma yapılan hatalı başvurulardan dert yanmaktadır. “Yeni bir müessese” olan Mahkemenin görevleri vatandaşlar nezdinde henüz anlaşılamamıştır. Bu sebeple, “vatandaşlar şahsi şikâyetlerini ilk hızla bu mahkemeye yağmağa başlamışlar”² ve Mahkemeyi “âdeta dilekçe komisyonu hâline” getirmişlerdir.³ Oysa Mahkemenin görevlerinin ve yetkilerinin sınırı bellidir ve anayasal düzeyde tanımlanmıştır. Zaten ne olursa olsun “yüceliğini korumak” adına böyle bir Mahkemeyi bir tür “dilek kuyusu hâline” getirmemek gerekir.⁴

Aradan kısa bir vakit geçmesinin ardından konu yine basın tarafından gündeme getirilmiştir. Yetkisiz başvuruların sonlandırılmasına yönelik tepki ve çağrı bu sefer Mahkemenin bizatihi kendisinden gelmiştir.⁵ 17 Kasım 1962 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde o sırada Anayasa Mahkemesi başkanvekili olan Tevfik Gerçekker’in demecleri yer almıştır.⁶ Haberin konusu, AYM’ye “olur olmaz sebeplerle” yapılan müracaatlardır. AYM belli ki bu iş yükünden kurtulmak adına basın yoluyla insanlara ulaşmak istemiştir. Gerçekker’e göre idari ve adli mercilerin verdiği kararlara ve işlemlere karşı vatandaşlar tarafından yapılan bu tip başvurular, “Anayasa Mahkemesinin görevi ile uzaktan, yakından hiç ilgisi bulunmayan konular” hakkındadır. Üstelik bu başvurular Mahkemeyi gereksiz yere meşgul etmesinin yanında, sonuçları itibarıyla vatandaşları da hayal kırıklığına uğratmaktadır. Oysa dava açma hakkına sahip olanlar kanunda zaten sayılmıştır. Belirtilen kişilerin dışındakilerin ise iptal davası açma hakkı yoktur. Bunun tek istisnası, görülmekte olan bir davada uygulanacak olan normun Anayasa’ya aykırılığı iddiasının mahkeme tarafından ciddi görülmesi durumunda yapılacak itiraz başvurusudur.⁷

1961 Anayasası’nın ilk hâlinde, geçici 9. maddeyle AYM’nin göreve başladığı tarihte mevcut bulunan kanunlara yönelik olarak Anayasa’da belirtilen organlara, altı ay müddetle iptal davası açma hakkı tanınmıştır. Bu süre zarfında siyasi partilerin açtığı davalar yanında şahısların yaptığı yetkisiz başvurular da AYM’nin iş yükünün artmasına sebep olmuştur.

¹ Ecvet Güresin, “Anayasa Mahkemesi dilek kuyusu değildir,” *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Eylül 1962, s. 5.

² Çalışmada doğrudan alıntılarda kaynak metindeki imla ve ifade biçimi korunmuştur.

³ Güresin, “Anayasa Mahkemesi dilek kuyusu değildir,” s. 5.

⁴ Güresin, “Anayasa Mahkemesi dilek kuyusu değildir,” s. 5.

⁵ Servet Armağan, *Anayasa Mahkememizde Kazai Murakabe Sistemi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1967), s. 154.

⁶ “Anayasa mahkemesine olur olmaz yapılan müracaatlar çalışmaları güçleştiriyor,” *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Kasım 1962.

⁷ Özbudun, “Türkiye’de Anayasa Yargısının Doğuşu,” s. 8., s. 5.

Hatta başvuru yapanlardan birisi geçici 9. maddeye dayanarak iptal isteminde bulunmuştur.⁸ Sonuçlarından bağımsız olarak bu başvurular, kişilerin neyi amaçladıklarını ve bu yeni kuruma nasıl bir anlam yüklediklerini anlamak bakımından dikkate değerdir.⁹ Armağan'ın tabiriyle bu başvurular, vatandaşların AYM'yi bir tür "dert ortağı" veya "ümit kapısı" olarak gördüklerini göstermektedir:

Müracaatların muhtevası, çeşitli bakımlardan ilginç olmakla beraber, müşterek olan husus Anayasa Mahkemesinin "dert ortağı" ve "ümit kapısı" olarak kabul edildiğidir. Vatandaşlar adeta dertlerini anlatacak bir makam bulduklarına inanarak, her türlü dertlerini buraya anlatmışlardır. Aynı zamanda, Anayasa Mahkemesinin "adalet" namına hareket etmesi istendiği gibi, ona "hakikatin meydana çıkarılması için" de müracaatlar yapılmış, "derdine bir çare olup olmadığının, varsa en kısa zamanda kendisine müjdelenmesi" de istenmiştir.¹⁰

Armağan'ın ifadesi yeni kurulan AYM'nin toplum nezdinde nasıl algılandığına dair önemli ipuçları vermektedir. Bu çalışma, AYM'ye yapılan yetkisiz başvuruları yalnızca hukuken hatalı dilekçeler olarak nitelememekte, yeni kurulan bir mahkemeye yüklenen anlamı gösteren metinler olarak da ele almaktadır. Çalışmanın temel sorusu, AYM'ye doğrudan başvuru hakkı olmayan kişilerin Mahkemeye neden başvurdukları ve bu başvurular aracılığıyla AYM'ye nasıl bir anlam yükledikleridir. Araştırma kapsamında, 1962-1964 arasında şahıslar tarafından yapılan 240 başvuru ele alınmaktadır. Bu başvuruların ortak özelliği, AYM tarafından görev veya yetki yönünden reddedilmiş olmalarıdır. Çalışmada bu kararlar, "yetkisiz başvurular" olarak isimlendirilmiştir. Çalışma bu olguyu hukuk bilinci kavramı üzerinden analiz etmektedir. Hukuk bilinci, özellikle sıradan insanların hukuku nasıl algıladıklarını, ona hangi anlamları yüklediklerini ve hukukla ilişkili olarak nasıl hareket ettiklerini ele almaktadır. Bu kavramın amacı kişilerin hukuk bilgilerini ölçmek değildir. Bu çalışmada da amaç, başvuru sahiplerinin Mahkemeyi anlamlandırma biçimlerini görünür kılmaktır.

AYM ile toplum arasındaki ilişkinin toplumu merkeze alan yönünü inceleyen çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma kapsamında yapılan taramada tespit edilebilen en yakın örnek Ünsal'a aittir. Ünsal'ın eserinde ana odağı AYM'yi siyasal sistem teorisi içerisinde konumlandırmak olmakla birlikte, yazar AYM'nin ve kararlarının toplum tarafından nasıl karşılandığını da sorgulamaktadır.¹¹ AYM'ye erişim meselesini ele alan çalışmalar ise daha çok bireysel başvuru mekanizmasına odaklanmış, kişilerin hangi koşullarda Mahkemeye başvurabileceklerini incelemiştir.¹²

⁸ AYM, E. 1962/209, K. 1962/64, 15.10.1962.

⁹ AYM'ye yapılan ilk başvuru örnekleri için bk. Serdar Güleler ve Cem Duran Uzun, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: Tarihsel Perspektiften Olaylar, Kişiler, Kararlar*, 2. bs. (İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2023), s. 80–83.

¹⁰ Armağan, *Anayasa Mahkememizdeki Kazai Murakabe Sistemi*, s. 154.

¹¹ Artun Ünsal, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi: "Siyasal Sistem" Teorisi Açısından Türk Anayasa Mahkemesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980), s. 169, 281–282.

¹² Gökhan Çayan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı," *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 28 (2016), s. 235–272; Ahmet Ekinci, "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarında Mahkemeye Erişim Hakkı," *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 18, S. 3 (2014), s. 821–848; Meral Sungurtekin Özkan, "Anayasal Şikayet ve Adalete Erişim," *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 16 (2014), s. 399–410.

Hukuk bilinci kavramı, İngilizce literatürde geniş bir tartışma alanına sahiptir.¹³ Buna karşılık Türkiye örneğini hukuk bilinci kavramıyla birlikte ele alan çalışmalar sınırlıdır. Türkiye bağlamında hukuk bilinci kavramını doğrudan kullanan sınırlı sayıda çalışma- lardan birisi fikrî mülkiyet hukuku reformuna odaklanan bir incelemedir.¹⁴ Bu çalışmalara- nın bazılarında hukuk bilinci, hukuk bilgisi, hukuk okuryazarlığı veya hukuki farkındalık çerçevesinde ele alınmıştır.¹⁵ Hukuk bilinci kavramı temelinde, AYM’yi merkeze alan bir çalışmaya ise rastlanmamaktadır. Bu çalışma, literatürdeki bu boşluktan hareketle Mahkeme- meye yapılan yetkisiz başvuruları hukuk bilinci kavramı üzerinden inceleyerek alana katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın ilk bölümü, 1961 Anayasası döneminde bireylerin AYM’ye erişimi meselesini anayasal çerçevede ele almaktadır. İkinci bölümde hukuk bilinci kavramına yer verilmekte ve bu kavramın AYM’ye yapılan yetkisiz başvuruları açıklama bakımından neden elverişli olduğu gösterilmektedir. Üçüncü bölüm, kararlara hangi usulle ulaşıldığını ve bu kararlar- ın nasıl kodlandığını açıklamaktadır. Son bölüm ise başvuruların analizine ayrılmıştır. Bu bölümde karar metinlerindeki dilekçe özetlerinden hareketle yapılan kodlama neticesinde ortaya çıkan bulgular; başvuruların yöneldiği hedefler, AYM’ye yüklenen anlamlar ve baş- vurulardaki toplumsal örüntüler üzerinden incelenmektedir.

I. Anayasa Mahkemesine Bireylerin Doğrudan Erişimi

Türkiye’de anayasa yargısı mekanizması 1961 Anayasası’yla kurulmuş olmakla birlikte, kanunların Anayasa’ya uygunluğunun denetimine yönelik fikirler ve denemeler daha erken tarihlere uzanmaktadır.¹⁶ Yolcu’nun çalışması, bu yöndeki ilk girişimin II. Meşrutiyet döneminde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.¹⁷ Buna göre 1914 yılında Divan-ı Muha-

¹³ Lynette J. Chua ve David M. Engel, “Legal Consciousness Reconsidered,” *Annual Review of Law and Social Science*, c. 15, S. 1 (2019), s. 335–353, <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-101518-042717>; Lynette J. Chua ve David M. Engel, “Legal Consciousness,” *The Routledge Handbook of Law and Society* içinde, ed. Mariana Valverde vd. (London: Routledge, 2021); Patricia Ewick ve Susan S. Silbey, *The Common Place of Law: Stories from Everyday Life*, Chicago Series in Law and Society (Chicago: University of Chicago Press, 1998); Susan S. Silbey, “After Legal Consciousness,” *Annual Review of Law and Social Science*, c. 1, S. 1 (2005), s. 323–368, <https://doi.org/10.1146/annurev.lawsocsci.1.041604.115938>.

¹⁴ Dave Fossum, “Legal Consciousness and Cultural Intimacy in Turkey’s Intellectual Property Reform,” *Law & Social Inquiry*, c. 50, S. 2 (2025), s. 538–568, <https://doi.org/10.1017/lsi.2025.18>.

¹⁵ Gökçe Gençay ve Medet Şen, “Üniversite Öğrencilerinin ‘Temel Hukuk’ Bilgi Düzeyinin Tespiti (Bartın Üniversitesi Örneği),” *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, c. 20, S. 3 (2018), s. 599–608; Hatice Kara ve Zafer Tangülü, “Türkiye’de Öğrenim Gören Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Hukuk Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi,” *Abi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 7, S. 1 (2021), s. 341–359, <https://doi.org/10.31592/aeusbed.834389>; Polat Tunçer, Pelinsu Doğanyigit ve Mustafa Samancı, “18-30 Yaş Aralığındaki Bireylerin COVID-19 ile İlgili Hukuk Bilinçleri ile COVID -19 Aşısına Karşı Tutumlarının Değerlendirilmesi,” *ASOS Journal*, c. 10, S. 125 (2022), <https://doi.org/10.29228/asos.57387>.

¹⁶ Türkiye’de anayasa yargısı fikrinin 1961 öncesindeki gelişimi için bk. Erdal Onar, *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler* (Ankara, 2003), s. 162–201.

¹⁷ Serkan Yolcu, “Anayasa Tarihimizden Bir Keşif: Türkiye’de Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi İlk Defa Ne Zaman Denendi?,” *Anayasa Yargısı*, c. 40, S. 2 (2023), s. 87–114.

sebat, Bütçe Kanunu'nun 4. maddesi ile Kanun-ı Esasi'nin 101. maddesi arasında ortaya çıkan yorum sorununun çözümü için Şura-yı Devlete başvurmuştur. Şura-yı Devlet ise ilgili hükmün Anayasa'ya aykırı sonuç doğuracak şekilde yorumlanamayacağını belirtmiştir. Anayasa yargısının erken savunucularından birisi de Ziya Gökalp'tır. Gökalp, 1922 yılında yayımlanan "Yüce Mahkeme" başlıklı yazısında, Amerikan Yüksek Mahkemesi örneğinden hareketle kanunların Anayasa'ya uygunluğunu sağlayacak bir yüksek mahkemenin Türkiye'de de bulunması gerektiğini savunmuştur.¹⁸ Anayasa yargısı mekanizmasıyla ilgili tartışmalar 1924 Anayasası döneminde de devam etmiştir.¹⁹ Türkiye'de anayasa yargısı mekanizmasına giden yolda bir diğer önemli örnek ise 1924 Anayasası döneminde Hâkim Refik Gür tarafından verilen bir mahkeme kararıdır.²⁰ Gür, görmekte olduğu bir davada uygulayacağı kanun hükmünün Anayasa'ya aykırı olduğunu belirterek bu hükmü uygulamaktan kaçınmıştır. Söz konusu girişim Yargıtay tarafından kabul görmemişse de Gür'ün karar gerekçesi Anayasa'ya uygunluk denetimi fikrini ve pratiğini görünür kılmak bakımından dikkat çekicidir.

Türkiye'de anayasa yargısına ilişkin erken tarihlerde fikir ve denemeler bulunsa da bir Anayasa Mahkemesi kurulması gerekliliği yönündeki talep özellikle 1950'lerin ikinci yarısında belirgin hâle gelmiştir.²¹ Bu dönemde muhalefet partileri ve aydınlar aracılığıyla Demokrat Parti Hükûmeti politikalarına karşı anayasal bir itiraz söylemi gelişmiştir. 1961 Anayasası'nın Kurucu Meclisi sürecinde de yer alan Cumhuriyet Halk Partisi, Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi, bu dönemde Anayasa Mahkemesi, çift meclisli yapı, yeni bir seçim sistemi gibi hususları sıklıkla gündeme taşımıştır.²² Bu siyasal ve anayasal bağlam, 1961 Anayasası hazırlanırken Anayasa Mahkemesinin kurumsal tasarımını da belirlemiştir. Nitekim Kurucu Meclis sürecinde Anayasa Mahkemesinin kurulmasına dönük herhangi bir itirazla karşılaşılmamıştır.²³ AYM'nin kuruluşunun ardında Demokrat Parti iktidarı tecrübesi ve "çoğunluk iktidarı korkusu" rol oynamıştır.²⁴ Buna karşılık,

¹⁸ Onar, *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler*, s. 196.

¹⁹ Turhan Feyzioğlu, *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazat Murakabesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1951), s. 255–264; Onar, *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler*, s. 165–201; Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: (1789-1980)*, 24. bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), s. 355–356.

²⁰ Onar, *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler*, s. 168–177; Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 356–357.

²¹ Enis Duman, "Türk Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunu Siyasetin Yargısallaşması Üzerinden Açıklamak," *Anayasa Yargısı*, c. 41, S. 2 (2025), s. 442–443, <https://doi.org/10.55792/anayasayargisi.1759694>; Onar, *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler*, s. 199–201.

²² Duman, "Türk Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunu Siyasetin Yargısallaşması Üzerinden Açıklamak," s. 444; Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 357–358.

²³ Ergun Özbudun, "Türkiye'de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri," *Liberal Düşünce Dergisi*, c. 17, S. 68 (2012), s. 8.

²⁴ Chua ve Engel, "Legal Consciousness Reconsidered," s. 336

bu süreçlerde bireylerin AYM’ye doğrudan erişimi meselesi ön planda değildir. Kurucu Meclis öncesi tasarılar ve Anayasa Komisyonunun hazırladığı metinde, vatandaşlara doğrudan AYM’ye başvurma hakkı tanınmamıştır.

AYM’ye duyulan ihtiyaç böyle bir tarihsel ve siyasal bağlam içinde gelişmiş olsa da Mahkemenin kurumsal yapısı ve Mahkemeye erişimin sınırları 1961 Anayasası’nın hazırlık sürecinde şekillenmiştir. Anayasa mahkemelerine erişim meselesi, anayasa yargısı modelinin merkezî unsurlarından birisidir. Bu mesele, bir kanunun Anayasa’ya aykırılığı iddiasının kimler tarafından, hangi usulle ve hangi koşullarda Anayasa Mahkemesine taşınabileceği sorusu üzerinden somutlaşmıştır. 1961 Anayasası’nın kurduğu anayasa yargısı modelinde AYM’ye doğrudan başvuru hakkı esas olarak belirli siyasal organ ve aktörlere tanınmıştır. Bireylerin doğrudan iptal davası açma yetkisi bulunmamaktadır. Bu tercih, AYM’nin bireysel hak arama merciinden ziyade siyasal sistem içinde işleyen siyasi iktidarı sınırlayıcı bir mekanizma olarak tasarlandığını göstermektedir.

Bireylerin doğrudan erişimini öngörmeyen bu yapı içinde, Anayasa’ya aykırılık iddiasının AYM’ye taşınması iki temel yol üzerinden gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki iptal davasıdır. İptal davası hakkı bireylere tanınmamış, bu hak siyasal ve anayasal aktörlere verilmiştir. Dava hakkı başlıklı 149. maddede göre Cumhurbaşkanı, son milletvekili genel seçimlerinde geçerli oy sayısının en az yüzde onunu alan veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsilcisi bulunan siyasî partiler veya bunların meclis grupları ile Yasama Meclislerinden birinin üye tam sayısının en az altıda biri tutarındaki üyeleri iptal davası açabilmektedir. Yüksek Hâkimler Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay ve üniversiteler ise “kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren” alanlarda “doğrudan doğruya” iptal davası açma yetkisine sahiptir.²⁵

AYM’ye erişimin ikinci yolu ise görülmekte olan bir davada uygulanacak normun Anayasa’ya aykırılığı iddiası üzerinden sağlanmaktadır. 151. maddede düzenlenen “Anayasa’ya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi” yoluna göre, bir mahkeme davada uygulayacağı kanun hükmünü Anayasa’ya aykırı görürse veya taraflardan birinin Anayasa’ya aykırılık iddiasını ciddi bulursa meseleyi AYM’ye taşıyabilmektedir.²⁶ Bu yol da bireylere doğrudan başvuru imkânı tanımamaktadır. Bireyler ancak tarafı oldukları bir davada, davaya bakmakta olan mahkemenin Anayasa’ya aykırılık iddiasını ciddi bulması hâlinde AYM’ye dolaylı şekilde erişebilmektedir.

Görüldüğü üzere 1961 Anayasası bireylere AYM’ye doğrudan erişim hakkı tanımamış, fakat siyasal aktörlere bu hakkı oldukça geniş bir şekilde vermiştir. 149. maddenin ilk hâlinde yer alan “Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsilcisi bulunan siyasî partiler” ifa-

²⁵ Merih Öden, *Türk Anayasa Yargısında Norm Denetimi* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2023), s. 128–129; Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 25. bs. (Ankara: Yetkin Yayınları, 2025), s. 530–531.

²⁶ Öden, *Türk Anayasa Yargısında Norm Denetimi*, s. 150–151.

desi, çift meclisli yapıda iki meclisten herhangi birinde tek bir kişiyle temsil edilen siyasi partilere AYM'ye başvurma imkânı sağlamıştır. Bu hak, parlamentoda az sayıda üyeyle temsil edilen siyasi partiler için stratejik bir araç hâline gelebilmiştir.²⁷ Nitekim Türkiye İşçi Partisi, henüz parlamentoda temsil edilmediği tarihte bile bir senatörün kendi saflarına katılmasıyla bu hakkı elde etmiş ve etkin bir şekilde kullanmıştır.²⁸ 149. madde, 1971 Anayasa değişikliğiyle daraltılmıştır. Söz konusu ibarenin kaldırılmasıyla iptal davası açma hakkına sahip siyasi partilerin kapsamı sınırlandırılmıştır.²⁹ Bununla birlikte maddenin ilk hâli, 1961 Anayasası'nın sunduğu anayasa yargısı modelinde AYM'ye erişimin esas olarak siyasal aktörler temelinde tasarlandığını göstermektedir.

Bireylere AYM'ye doğrudan erişim hakkı tanınmamış olmakla birlikte, Kurucu Meclis görüşmelerinde bu konu tartışılmıştır.³⁰ Tasarının 149. maddesinin görüşmeleri sırasında Kurucu Meclis üyesi Sadettin Tokbey, vatandaşlara da doğrudan iptal davası açma hakkı tanıyan bir önerge sunmuştur. Önerge, “Siyasi partiler ve hakiki şahıslar”ın AYM’de doğrudan iptal davası açabilmesini öngörmektedir. Tokbey’e göre hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olması, vatandaşların bu hâkimiyeti AYM’de dava açarak denetleyebilmesini de gerektirir. Vatandaşın rolü oy kullanmakla bitmemekte, Anayasa’yla tanınan hakları ihlal edildiğinde bunu “Anayasa Mahkemesinde kontrol ve murakabe” edebilmelidir. Bu nedenle Tokbey’e göre, “vatandaşların tabii hakları olan dâva açmalarından onları tecrit etmeye imkân yoktur”.³¹

Bir diğer Kurucu Meclis üyesi Suphi Batur da benzer şekilde temel hak ve hürriyetlerin “asıl süjesi” olan kişilere iptal davası açma hakkı tanınmamasını eleştirmiştir. Batur, bu hakkın kişilere tanınması gerektiğini “memleketin gerçekleri” üzerinden açıklamaktadır. Ona göre temel hak ve hürriyetlere zarar verenler “daima resmî şahıslar ve resmî organlar” iken hakları zedelenenler “kişilerdir”. Batur bu durumu, “Biz tutuyor, hakları çiğniyen ve zedeliyenlere müracaat hakkını veriyoruz, bu hakkı kişilere tanımıyoruz” şeklinde açıklamaktadır.³² Batur, iptal davası hakkının bu şekilde düzenlenmesinin AYM’nin iş yüküne yönelik kaygıdan kaynaklanmış olabileceğini düşünür. Fakat ona göre “terazinin bir kefesine bu iş çokluğunu, (...) diğer kefesine de hürriyetler” konulduğunda temel hak ve hürriyetler ağır basacaktır.³³

²⁷ Enis Duman, *Türkiye’de Yargısal Siyaset: Anayasa Mahkemesi ve Güç Mücadeleleri* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2026), s. 115.

²⁸ Barış Ünlü, *Mehmet Ali Aybar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022), s. 190–191.

²⁹ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 50; Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 415.

³⁰ Öztürk’ün çalışması, 1961 Anayasası’nın hazırlanma sürecine ilişkin İstanbul ve Ankara anayasa tasarıları, komisyon metinleri, gerekçeler ve Kurucu Meclis görüşmelerini de bir araya getiren kapsamlı bir derleme niteliğindedir. Bu nedenle Kurucu Meclis görüşmelerine ilişkin anlatımda bu çalışmaya referans verilmiştir.

³¹ Kazım Öztürk, *İzablı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, III (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1966), s. 3775.

³² Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, c. 3, s. 3775.

³³ Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, c. 3, s. 3776.

Bu görüşlere karşın Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu sözcüsü Muammer Aksoy ise iptal davası açma hakkı hususunda orta bir yol tuttuklarını belirtmiştir. Aksoy’a göre vatandaşlara *actio popularis* niteliğinde bir başvuru hakkı tanınması hâlinde, “dâva hastası olan veya reklâm gayesi güden bazı şahıslar” her kanuna karşı Anayasa’ya aykırılık iddiasıyla dava açabileceklerdir. Mahkeme de bu davalar sebebiyle “beyhude yere” meşgul olacaktır.³⁴ Necip Bilge ve Esat Çağa da Komisyonun görüşünü desteklemektedir. Bilge’ye göre vatandaşların dava açabilmesi için bir menfaatin varlığı gereklidir. Her iki isim de itiraz yolunun bu ihtiyacı karşılayacağı görüşündedir.³⁵

Kurucu Meclis görüşmelerinde bireylerin AYM’ye doğrudan erişimi tartışılmış, fakat bu yönde verilen önerge kabul görmemiştir. Buna rağmen AYM, göreve başladığı tarihten itibaren şahıslar tarafından, görev veya yetki yönünden reddedilen çok sayıda başvuruyla karşılaşmıştır. Ünsal’ın ifadesiyle bu durum “AYM’ne ilk yıllarında gereksindiği güvenin sağlandığının açık kanıtı olarak da kabul edilmelidir”.³⁶ Bununla birlikte bu başvurular, yeni kurulan bir kurumun toplum nezdinde nasıl algılandığı sorusunu da önemli hâle getirmektedir. Nihayetinde bu başvurular hukuk tekniği açısından yetkisiz dilekçeler olabilir. Fakat kişilerin AYM’yle kurdukları ilişki çerçevesinde yeni bir kurumun toplumsal algılanışı açısından önemli ipuçları sağlamaktadır. Bu başvurular hukuk tekniği açısından yetkisiz olsalar da bireylerin yeni kurulan bir kurumla nasıl bir ilişki kurduklarını göstermesi açısından önemli bir malzeme sunmaktadır. Söz konusu ilişkiyi kavramsal düzeyde anlamak için hukuk bilinci kavramına başvurmak gerekmektedir.

II. Hukuk Bilinci Kavramı

Ewick ve Silbey, *The Common Place of Law: Stories from Everyday Life* (Hukukun Ortak Mekânı: Gündelik Yaşamdan Hikâyeler) adlı kitaplarında hukukun kişiler nezdinde farklı şekillerde algılanmasını şu soruyla ifade etmektedir: “Bazı insanları, komşusunun köpeği çöplerini dağıttığında avukata başvurmaya sevk eden, bazılarını ise kusurlu ürünlerin, başarısız ameliyatların veya ayrımcılığın yol açtığı zarar ve acıları kabullenmeye yönelten farklı hukuk tasavvurları nelerdir?”.³⁷ Bu soru, AYM’nin göreve başlamasının ardından kişiler tarafından yapılan yetkisiz başvurular bakımından da anlamlıdır. Bir kişiyi taşradaki bir ilçenin köyünden AYM’ye başvurmaya iten sebepler nelerdir? Hukuken böyle bir başvuru yetkisine sahip olmayan kişileri AYM’ye yönelten beklentiler nelerdir? Bu başvurular yalnızca hukuk bilgisi eksikliği olarak mı değerlendirilmelidir? Hukuk bilinci kavramı, bu sorulara cevap aramak için elverişli bir çerçeve sunmaktadır.

³⁴ Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, c. 3, s. 3778.

³⁵ Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, c. 3, s. 3779–3780.

³⁶ Ünsal, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi: “Siyasal Sistem” Teorisi Açısından Türk Anayasa Mahkemesi*, s. 169.

³⁷ Ewick ve Silbey, *The Common Place of Law*, s. 4.

Hukuk bilinci kavramı en geniş anlamıyla insanların hukukla kurduğu deneyimleri, hukuku nasıl anladıklarını, ona yönelik hangi kabullere sahip olduklarını ve hukukla ilişkili olarak nasıl hareket ettiklerini ifade eder.³⁸ Hukuk araştırmalarında genel eğilim çoğu zaman kurumsal mekanizmalara, hukuk kurallarının incelenmesine ve profesyonel aktörlere yönelmekte, sıradan insanların hukukla kurduğu ilişki daha geri planda kalmaktadır. Bu bakımdan hukuk bilinci, sıradan insanların hukuku nasıl algıladığına, anlamlandırdığına ve deneyimlediğine odaklanır.³⁹ Bu yönüyle kavram, kişilerin hukukla kurduğu “öznel deneyimleri” anlamaya imkân sağlar.⁴⁰

Hukuk bilinci kavramı, 1980’li yılların başından itibaren hukuk ve toplum araştırmacılarının ilgi odağı olmuştur.⁴¹ Bir araştırma konusu olarak hukuk bilinci, Silbey’in ifadesiyle “kitaplardaki hukuk” ile “uygulamadaki hukuk” arasındaki boşluğu ele almak üzere ortaya çıkmıştır.⁴² Kökleri hukuki realizm akımına dayanan hukuk ve toplum çalışmaları, hukukun toplum üzerindeki ve toplumun hukuk üzerindeki karşılıklı etkilerini inceleme konusu yapmıştır. Bu yaklaşımda hukuk toplumsal, siyasal veya ekonomik koşullardan bağımsız biçimde ele alınmaz. Akçabay’ın ifadesiyle bu çalışmalarda hukuk, “içsel bir inceleme” yerine “dışsal bir inceleme”nin konusu olarak değerlendirilir.⁴³ Bu çalışmalar, yüksek mahkemelere odaklanmak yerine hukukun yerel düzeyde nasıl harekete geçirildiğini ve deneyimlendiğini incelemiştir.⁴⁴ Böylece sıradan insanların hukuku nasıl anlamlandırdıkları meselesi, hukuk bilinci kavramı üzerinden hukuk ve toplum çalışmaları içinde giderek daha merkezî bir konuma gelmiştir.⁴⁵

Bu çalışmada hukuk bilinci kavramı, bireylerin hukuk bilgisini ya da hukuki farkındalık düzeyini ölçmeyi amaçlamaz. Kavram, bu hususlarla sınırlı olmadığı için bu yönde bir ölçüm hedeflenmemiştir.⁴⁶ Bireyler, hukuk tekniğine hâkim olmasalar da kendi hayatlarındaki uyumsuzlukları mahkemeye taşıyabilir ve bu süreçte hukuka çeşitli anlamlar yükleyebilir. Mağduriyetlerini, beklentilerini ve adalet arayışlarını hukuk dili içinde dile getirirken hukuku etkin biçimde kullanırlar. Dolayısıyla hukuk, yalnızca uzmanların elindeki

³⁸ F. Ceren Akçabay, “Hukuk Bilinci Çalışmalarının Bakıyesi,” *Prof. Dr. Metin Günday Armağanı* içinde (Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2020), 1:55; Chua ve Engel, “Legal Consciousness Reconsidered,” s. 336; Chua ve Engel, “Legal Consciousness,” s. 187.

³⁹ Dave Cowan, “Legal Consciousness: Some Observations,” *The Modern Law Review*, çevrimiçi erken görünüm, 2004, s. 931, <https://doi.org/10.1111/j.1468-2230.2004.00518.x>; Silbey, “After Legal Consciousness,” s. 326.

⁴⁰ Cowan, “Legal Consciousness,” s. 929.

⁴¹ Chua ve Engel, “Legal Consciousness Reconsidered,” s. 336; Silbey, “After Legal Consciousness,” s. 326.

⁴² Silbey, “After Legal Consciousness,” s. 323–324.

⁴³ Akçabay, “Hukuk Bilinci Çalışmalarının Bakıyesi,” s. 57.

⁴⁴ Keith E. Whittington, R. Daniel K. ve Gregory A. Caldeira, “The Study of Law and Politics,” *The Oxford Handbook of Law and Politics* içinde, ed. Gregory A. Caldeira, R. Daniel Kelemen, ve Keith E. Whittington (Oxford: Oxford University Press, 2008), s. 10.

⁴⁵ Silbey, “After Legal Consciousness,” s. 326.

⁴⁶ Chua ve Engel, “Legal Consciousness Reconsidered,” s. 336.

bir araç olmaktan çıkar. Öte yandan bireylerin hukuka neden ilgisiz kaldığı ya da neden direndiği de hukuk bilincinin kapsamındadır.⁴⁷ Bu çerçevede AYM’ye yapılan yetkisiz başvurular, bireylerin yeni kurulan bu yüksek mahkemeye ilk karşılaştıklarını ve ondan ne beklediklerini görünür kılmaktadır.

Hukuk bilinci çalışmalarının kendi içinde farklı yönelimler taşıdığını belirten Chua ve Engel, bu literatürde ortaya çıkan örüntüleri “kimlik”, “hegemonya” ve “mobilizasyon” olarak adlandırdıkları üç yaklaşım üzerinden ele almaktadır.⁴⁸ Kimlik yaklaşımı, bireylerin kendilerini nasıl konumlandıklarıyla hukukla kurdukları ilişki arasında bir bağ kurar. Bu yaklaşıma göre birey ile hukuk arasındaki ilişki, kişinin kimlik inşası sürecinde sürekli yeniden şekillenen, değişken bir bağ olarak görülür. Hegemonya okulu, hukukun bireylerin düşüncelerini ve eylemlerini şekillendiren görünür veya görünmez etkilerine odaklanır. Bu yaklaşıma göre hukuk, bireyler ona doğrudan başvurmasa bile dünyayı algılama ve davranma biçimleri üzerinde belirleyici olabilir. Mobilizasyon yaklaşımı ise bireylerin hukuka hangi koşullarda başvurduklarını; onu bir hak arama, adalet beklentisi ya da değişim aracı olarak nasıl işlettiklerini araştırır.

Bu çalışma, bir ölçüde her üç yaklaşımın da izlerini taşımaktadır. Bazı başvuruçuların kendilerini belirli bir meslek grubunun ya da bir inanç topluluğunun parçası olarak tanımlaması, kimlik yaklaşımıyla değerlendirilebilir. Dilekçelerde demokrasi, hak, eşitlik ve adalet gibi kavramlara yer verilmesi ise anayasal dilin sıradan insanlar tarafından nasıl kullanıldığını göstermesi bakımından hegemonya yaklaşımıyla ilişkilidir. Bununla birlikte, yetkisiz şahıs başvurularını açıklamada en elverişli çerçeveyi mobilizasyon yaklaşımı sunar. Vatandaşlar, yeni kurulmuş bu yüksek mahkemeye başvururken kimi zaman haklarının teslim edilmesini istemekte, kimi zaman bir normun Anayasa’ya aykırılığını iddia etmekte, kimi zaman ise haklarındaki idari veya yargısal işlemin iptalini talep etmektedirler. AYM’ye dava açma hakları bulunmamasına karşın yapılan bu başvurular, bireylerin hukuku hangi beklentilerle harekete geçirdiklerini göstermektedir. Hukuk bilinci kavramı bu nedenle söz konusu başvuruları, yalnızca usul bakımından hatalı dilekçeler olarak görmek yerine, başvuruçuların Mahkemeye yükledikleri anlamı açığa çıkaran metinler olarak okumayı sağlar. Bu bağlamda 1962-1964 arası dönem, kavramın analitik gücünden yararlanmak için elverişli bir zemin sunar. İzleyen bölümde bu başvuruların nasıl elde edildiği ve nasıl analiz edildiği açıklanmaktadır.

III. Yöntem ve Veri Seti

Hukuk bilinci kavramı çerçevesinde başvuruçuların AYM’yi nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koymak amacıyla sistematik bir kodlama yöntemi izlenmiştir. Çalışmada incelenen

⁴⁷ Chua ve Engel, “*Legal Consciousness Reconsidered*,” s. 336; Cowan, “*Legal Consciousness*,” s. 932; Ewick ve Silbey, *The Common Place of Law*, s. 35.

⁴⁸ Chua ve Engel, “*Legal Consciousness Reconsidered*,” s. 337–342.

kararlar, Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası üzerinden yapılan sistematik bir arama süreciyle, arama motorunun izin verdiği filtreleme özelliği yardımıyla elde edilmiştir. Başvurular AYM'nin faaliyete geçtiği 1962 yılından itibaren yapılmış olduğu için karar araması 1961 Anayasası dönemiyle sınırlandırılmıştır.⁴⁹ Çalışmanın konusunu ilgilendiren kararlar, vatandaşların bizzat veya kolektif biçimde yaptığı başvurulara dayanmaktadır. Bu sebeple karar arama motorunda “başvuran genel” kategorisi altında “şahıs” filtresi kullanılmıştır. Ayrıca bu başvuruların ortak özelliği, AYM tarafından “yetki” veya “görev” yönünden reddedilmiş olmalarıdır. Mahkeme bu başvuruların önemli bir kısmını ilk inceleme aşamasında elemiştir. Fakat Mahkeme, bazı başvurularda esas incelemesi üzerinden aynı sonuca ulaşmıştır. Bu nedenle “inceleme türü-sonuç” filtresi çerçevesinde “ilk-ret” ve “esas-ret” seçenekleri ayrı ayrı uygulanarak kararlara ulaşılmıştır.

Bu filtreleme sonucunda, ilk inceleme aşamasında reddedilen 343 karara ulaşılmıştır. Araştırma sorusu doğrultusunda veri seti, 1962-1964 yılları arasında yapılan başvurularla sınırlandırılmış; bu zamansal sınırlandırmada kararların esas numaraları temel alınmıştır. Aralığın bu şekilde belirlenmesinin nedeni, bireylerin yeni kurulan bir Anayasa Mahkemesini nasıl algıladıklarını kuruluşa yakın bir dönemde gözlemleyebilmektir. Bu yönüyle ele alınan kararlar, sonraki yıllarda benzer ret gerekçeleriyle verilen kararlardan ayrışmaktadır. Daraltma sonucunda geriye 203 karar kalmıştır. Ancak bunlardan biri şahıs başvurusu niteliğinde olmayıp bir uyuşmazlığın görüldüğü mahkemenin hâkimi tarafından yapılan bir norm denetimi talebine dayanmaktadır. Bu nedenle söz konusu karar çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Esas incelemesi sonucunda reddedilen şahıs başvuruları ise 1961 Anayasası dönemindeki 41 karardan oluşmaktadır. Bunlardan 3'ü 1967 ve 1968 yıllarına ait olduğu için kapsam dışında bırakılmıştır. Kalan 38 kararın 37'si 1962, 1'i ise 1963 yılında yapılan başvurulara dayanmaktadır. Böylece çalışma kapsamında, ilk inceleme ve esas inceleme aşamalarında AYM tarafından reddedilen toplam 240 karar ele alınmıştır. Bu kararlar indirildikten sonra *Markdown* biçimine dönüştürülerek *Obsidian* programı aracılığıyla kodlamaya tâbi tutulmuştur. Oluşturulan kodlanmış veri setine *GitHub* üzerinden erişilebilir.⁵⁰

Çalışmadaki başvuruların içeriği, Mahkeme kararlarında yer alan “istemin konusu” kısmına dayanmaktadır. Başvuru dilekçelerinin asıllarına ulaşamadığı için karar metinlerinde Mahkeme tarafından yapılan özet metne bağlı kalmıştır. Bu da çalışmanın temel sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır. Ayrıca başvuruların hukuki destek alınarak hazırlanıp hazırlanmadığı çoğu durumda belirsizdir. Bazı başvuruların avukatlar aracılığıyla yapıldığı görülmekte; bazılarında ise hukuki destek alınmış olabileceği izlenimi edinilse de bunu

⁴⁹ Çalışmada ele alınan kararlar, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*'nin ilk sayıları üzerinden de takip edilebilmektedir.

⁵⁰ Çalışma kapsamında oluşturulan kodlanmış veri seti için bk. <https://github.com/enisduman/aym-yetkisiz-basvurular-1962-1964> (erişim tarihi: 8 Haziran 2026)

kesin olarak tespit etmek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle başvurular, hukuki destek almış olma ihtimali tümüyle dışlanmadan değerlendirilmiştir. Bu sınırlılık sebebiyle çalışma, başvurucuların hukuk bilincini doğrudan ölçme veya tespit etme iddiası taşımamaktadır. Başvurucuların AYM'ye yükledikleri anlam ve hukuku harekete geçirme biçimleri, karar metinlerine yansıdığı ölçüde değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamına dâhil edilen kararlar, araştırmanın sorunsalı çerçevesinde belirlenen değişkenler ve kategoriler aracılığıyla okunmuştur. Bu kategoriler, hem araştırma sorusundan hareketle önceden oluşturulmuş hem de karar içerikleri incelendikçe beliren örüntülerle şekillenmiştir. Bir başvurunun birden fazla kategoriye temas ettiği durumlarda ise başvurudaki taleplerden baskın olanı esas alınmıştır. Bu başvurulara ilişkin ilk soru, bireylerin AYM'ye hangi işlem, karar veya düzenlemeyi taşıdıklarıdır; bu husus “davanın hedefi” değişkeniyle ifade edilmiştir. Başvurucular kimi zaman bir normun iptalini istemiş, kimi zaman bir idari işleme ya da yargı kararına yönelik itirazlarını AYM'ye taşımıştır. Bazı başvurularda ise idari işlem veya yargı kararının yanı sıra, bunlara kaynaklık eden normun iptali de talep edilmiştir. Bu tür başvurular, kategoriler arası geçiş görünür kılmak amacıyla “karma” olarak kodlanmıştır.

“Davanın hedefi” değişkeniyle ilişkili bir diğer değişken, bireylerin AYM'den somut olarak ne istediklerini gösteren “davanın talebi”dir. Başvurucular bir normun, idari işlemin veya yargı kararının iptalini istedikleri gibi, kimi zaman normun uygulanışının düzeltilmesini de talep etmiştir. Ayrıca tazminat, göreve iade veya emekli aylığı bağlanması gibi AYM'den doğrudan bir hak talebinde bulunan başvurular da olmuştur. Kimi başvurularda, uğranıldığı iddia edilen haksızlığa yol açan kişilerin cezalandırılması ya da haklarında soruşturma açılması istenmiştir. Hatta AYM'yi kanun koyucunun yerine koyarak bir kanunu değiştirmesini veya düzeltmesini talep eden başvurular da vardır. Bu kategorilerin bazı kararlarda bir arada yer alabildiğini de belirtmek gerekir.

AYM'ye yetkisiz olarak başvuranların önemli bir kısmı kendi somut uyuşmazlıklarından doğan mağduriyetlerinin giderilmesini amaçlamıştır. Bu nedenle başvurular ayrıca “mağduriyet alanı” değişkeniyle tasnif edilmiştir. Bu değişken, başvuruların AYM'ye hangi uyuşmazlık konuları üzerinden taşındığını göstermektedir. Atama, görevden alma ve disiplin işlemleri gibi kamu görevine ilişkin sorunlar, mahkûmiyet, tutukluluk ve aftan yararlanma gibi ceza, infaz alanına ait sorunlar veya tapu ve kamulaştırma gibi mülkiyet hakkına ilişkin konular mağduriyet alanı değişkeni kapsamında tanımlanmıştır.

Buraya kadar ele alınan üç değişken, çalışmanın sorunsalı açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Bununla birlikte asıl mesele, bu başvurularla AYM'ye nasıl bir anlam yüklendiği ve yeni kurulan bu kurumun bireyler nezdinde nasıl konumlandırıldığıdır. Dolayısıyla

oluşturulan bir diğer değişken de “AYM algısı”dır. Bu bağlamda, bir normu sorunsallaştıran, yani bir kanunun Anayasa’ya aykırılığını ileri süren başvurular AYM’yi “anayasal denetim mercii” olarak görmektedir. Daha önce mahkemelerden veya idari kurumlardan sonuç alamayan kişilerin başvuruları ise onu bir “yüksek şikâyet mercii” olarak konumlandırmaktadır. AYM’den bir yargı kararını bozmasını isteyen başvurular ise Mahkemeye temyiz benzeri bir işlev yüklemektedir. Ayrıca bazı başvurularda Mahkeme, somut uyuşmazlığı çözecek bir yargı kurumu olmanın ötesinde, başvurucuya yol gösterip rehberlik edecek bir tür “dilekçe mercii” olarak tasavvur edilmiştir.

Başvuruların bir kısmında AYM’ye yüklenen anlamın tek bir unsurdan oluşmadığını belirtmek gerekir. Bir başvuruda Mahkeme, hem Anayasa’ya aykırı normu iptal edecek kurum hem de başvurucunun somut mağduriyetini giderecek merci olarak görülebilmektedir. Bu sebeple kodlama sırasında başvurunun baskın yönünü yansıtmak amacıyla “birincil AYM algısı” değişkeni kullanılmıştır.

Çalışmada, “erişim modeli” değişkeninin kategorileri Venedik Komisyonunun bireylerin anayasa mahkemelerine erişimi ile ilgili tasnifi çerçevesinde belirlenmiştir. Bu tasnife göre bireylerin anayasa mahkemelerine doğrudan erişimi “anayasa şikâyeti” ve *actio popularis* modelleri içerisinde incelenmektedir.⁵¹ Anayasa şikâyeti ise “tam anayasa şikâyeti” ve “normatif anayasa şikâyeti” şeklinde alt kategorilere ayrılmaktadır.⁵² Bu kategoriler, başvuruların bugünkü erişim modelleriyle eşleştirme amacını taşımamaktadır. Modeller, başvuruların talep mantığını açıklamak için analitik bir araç olarak kullanılmıştır.

Bu başvurular, AYM’ye erişim bakımından talep türlerine göre ayrılmaktadır. O gün için bir uyuşmazlığın bireyler aracılığıyla AYM’ye taşınması mümkün değildir. Dolayısıyla bugünün erişim modelleri üzerinden bu başvuruların değerlendirilemeyeceği düşünülebilir. Fakat bu başvuruların birbirlerinden nasıl ayrıştıklarını gösterecek ölçütlere de ihtiyaç vardır. Nihayetinde bir idari işleme yönelik itiraz ile bir yargı kararının iptal edilmesi talebi farklı nitelik taşımaktadır. Bazı başvurular ise başvurucunun kendi somut uyuşmazlığına değil, doğrudan bir kanun hükmünün Anayasa’ya aykırılığı iddiasına dayanmaktadır. Bu nedenle “erişim modeli” değişkeni çerçevesinde, “*actio popularis* benzeri”, “normatif anayasa şikâyeti benzeri”, “tam anayasa şikâyeti benzeri”, “idari şikâyet benzeri” ve “yargısal şikâyet benzeri” şeklinde kategoriler kullanılmıştır.

Çalışmada kullanıldığı hâliyle hukuk bilinci, bireylerin hukuk tekniğine yakınlığını ölçmeyi amaçlamaz. Nitekim karar metinlerinden hareketle başvuru sahiplerinin hukuki destek

⁵¹ Anayasa şikâyeti ile *actio popularis* ayrımı için bk. Ece Göztepe, *Anayasa Şikâyeti* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1998), s. 21.

⁵² Venedik Komisyonu, *Revised Report on Individual Access to Constitutional Justice*, CDL-AD(2021)001 (Venice Commission, 2021), s. 26–41.

alıp almadığını saptamak da mümkün değildir. Asıl mesele, bireylerin bu başvuruları yaparken nasıl bir hukuk dili kullandıklarıdır; bu, AYM'nin anlamlandırılması bakımından belirleyicidir. Bu nedenle oluşturulan “anayasal/hak dili” değişkeni, başvuru dilekçeçelerinde hukuk devleti, eşitlik, insan hakları veya mülkiyet hakkı gibi kavramlara ne yoğunlukta yer verildiğini göstermektedir. Burada bireylerin bu kavramlara yakınlığından çok, AYM'ye giden yolun nasıl bir dille kurulduğu önem taşır. Dolayısıyla bu değişken, başvuruların hukuk tekniğine hâkimiyetini ölçmek için değil, mağduriyetlerini hangi hukuki kavramlarla ifade edip meşrulaştırdıklarını ortaya koymak için kullanılmıştır. Yukarıdaki değişkenler çerçevesinde yapılan kodlamanın bulgu ve analizleri üç alt başlık altında sunulmaktadır.

IV. Anayasa Mahkemesine Yüklenen Anlam: Başvuruların Analizi

Kurucu iktidarın AYM'ye biçtiği rol, daha çok onun siyasal sistem üzerindeki dengeleyici ve frenleyici işleviyle ilişkiliydi. Mahkemeden beklenen, on yıllık DP iktidarı deneyiminden hareketle yasama çoğunluklarını sınırlandırmasıydı.⁵³ AYM bu arzusunun tek unsuru da değildi. Siyaset alanını sınırlandıran kurumların ve aracı mekanizmaların varlığı, bir bütün olarak aynı amaca hizmet ediyordu. Peki toplum AYM'yi nasıl algılamıştı; Mahkemeye nasıl bir vazife yüklemişti? 1962-1964 arasında vatandaşların yaptığı yetkisiz başvurular, Mahkemenin toplum nezdinde nasıl algılandığının simgesel bir ifadesini sunar. Bu başvurular, vatandaşların yaşadıkları uyuşmazlıkları AYM'ye taşıyarak hukuki bir mesele hâline getirir. Bu bakımdan söz konusu başvurular, hukukun harekete geçirilmesi bağlamında mobilizasyon yaklaşımıyla ilişkilendirilebilir.⁵⁴

Çalışmada 240 karar ele alınmıştır. Bu kararların ortak yönü, şahıslar tarafından yapılan başvurulara dayanmaları ve AYM tarafından yetki veya görev yönünden reddedilmeleridir. Kararların 76'sı 1962, 149'u 1963, 15'i ise 1964 yılında verilmiştir. Mahkemenin ilk kararını 5 Eylül 1962'de verdiği düşünüldüğünde, 1962 yılının yalnızca son birkaç ayında 76 kararın verilmiş olması dikkat çekicidir. 1963'te sayı bir önceki yıla göre artsa da kısa zaman aralığı göz önünde bulundurulduğunda AYM'nin göreve başlamasının hemen ardından çok sayıda bu tür başvuruyla karşılaştığı anlaşılmaktadır. 1964'te kararların belirgin biçimde azalması ise, Mahkemenin yetki ve görev sınırlarının toplum nezdinde kavranmaya başlamasıyla açıklanabilir. Nitekim AYM de basın yoluyla bu tür başvuruların önüne geçmeye çalışmıştır.

Çalışmada incelenen 240 başvurunun büyük bir kısmı görev yönünden reddedilmiştir: 180'i görev, 49'u yetki, 11'i ise hem yetki hem görev bakımından. Bu tablo, meselenin yal-

⁵³ Bu bakımdan DP iktidarı tecrübesinin en somut örneklerinden biri Tahkikat Komisyonu'dur. Duman, *Türkiye'de Yargısal Siyaset*, s. 70–72.

⁵⁴ Chua ve Engel, “Legal Consciousness Reconsidered,” s. 340–342.

nızca vatandaşların iptal davası açma hakkına sahip olup olmamasıyla açıklanamayacağını göstermektedir. Başvuruların hukuken yetkisiz olması da bunların salt hukuk bilgisi eksikliğiyle açıklanmasını gerektirmez.⁵⁵ Başvurucular çoğunlukla AYM’yi idari işlemi iptal edecek, yargı kararlarını temyiz edecek veya dilekçesine cevap verecek bir kurum olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte, somut uyuşmazlığa yol açan işlemin yanı sıra onun dayanağı olan kanunun da iptalini isteyen karma başvurular vardır. Ayrıca herhangi bir somut uyuşmazlıktan bağımsız biçimde, kamusal bir görev üstlenircesine Mahkemeye yapılan *actio popularis* benzeri başvurular da söz konusudur; bunlar da yetki yönünden reddedilmiştir.

A. Başvuruların Yöneldiği Hedefler

AYM’ye yapılan bu başvurular, başvuru sahiplerinin ulaşmak istediği hedefler bakımından farklılaşmaktadır. Bu hedefler, başvuru sahiplerinin yaşadıkları olayları hangi mağduriyet alanı üzerinden tanımladıklarını ve AYM’ye hangi taleple yöneldiklerini göstermektedir. Kararlar incelendiğinde, başvuruların en çok idari işlemlere yöneldiği görülür: 240 kararın 91’i bir idari işleme karşı yapılmıştır. Bunlar arasında tayin işleminin iptali, emeklilik haklarının tanınması, kamulaştırma bedelinin ödenmesi, memuriyetten çıkarma kararına itiraz ve terfi işleminin yerine getirilmemesi gibi talepler yer almaktadır. Başvurulardan birinde, 27 Mayıs 1960 öncesinde görev yaptığı resmî daireyi siyasal amaçlarla kullandığı gerekçesiyle başka bir yere atanan bir tapu memurunun yeniden eski görevine atanmasına itiraz edilmiş ve AYM’den bu işlemin durdurulması istenmiştir.⁵⁶ Bir başka başvuruda ise başvuru sahibinin “harp malulü” sayılarak emeklilik haklarının buna göre hesaplanmasını istediği görülmektedir. Bu başvuru yalnızca idari işlemle sınırlı değildir: aynı başvuru sahibi, daha önce Danıştayda açtığı davada imzası bulunan iki kişinin AYM’ye üye seçildiğini belirterek, bu üyelerin seçilme yeterliğine sahip olmadığına karar verilmesini de istemiştir.⁵⁷ Bu tür başvurularda AYM, çoğu zaman idarenin üzerinde bir “hak teslim mercii” olarak tasavvur edilmektedir. Bu tasavvur, başvuru sahiplerinin AYM’yi bir mahkeme saymasının ötesinde, karşılaştıkları haksızlıkları giderebilecek yüksek bir otorite olarak gördükleri anlamına gelir.

İdari işlemlerden sonra AYM’ye yapılan başvurularda en çok konu edilen husus, bir kanunun Anayasa’ya aykırılığı iddiasıdır. Mahkemeye yapılan şahıs başvurularının 64’ü bir kanunun iptali isteğine dayanmaktadır. Bu tür başvurularda AYM’ye biçilen rol daha çok anayasal denetim mercii niteliğindedir. Bununla birlikte bir norma yönelen başvurular kendi içinde ayrışmaktadır: bazılarında somut bir uyuşmazlıktan bağımsız olarak bir ka-

⁵⁵ Chua ve Engel, “Legal Consciousness Reconsidered”, s. 336.

⁵⁶ AYM, E. 1962/14, K. 1962/4, 5.9.1962.

⁵⁷ AYM, E. 1962/9, K. 1962/3, 5.9.1962.

nunun Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülürken, bazılarında bireysel bir uyuşmazlıktan hareketle kanunun iptali istenmektedir. Örneğin bir başvuruda, devletleştirilen ormanlar için ödenecek bedelin hesaplanmasına dair düzenlemenin, Anayasa'nın kamulaştırma karşılığına ilişkin güvencesine aykırı olduğu ileri sürülmüştür.⁵⁸ Bir başka başvuruda ise Noterlik Kanunu'nda disiplin cezalarına yönelik itirazlar üzerine verilen kararları kesin sayarak idari yolları kapatan hüküm, Anayasa'da güvence altına alınan idarenin yargısal denetimi ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle AYM'ye taşınmıştır.⁵⁹

Başvurular içerisinde AYM'ye yönelen isteğin bir diğer kümesini, yargı kararlarına karşı yapılan başvurular oluşturmaktadır. 240 karardan 50'si bu niteliktedir. Bu başvurularda AYM, vatandaşlar için kanunları denetleyen bir mahkeme olmaktan öte, devam eden veya kesinleşmiş yargısal süreçleri denetleyen bir merci olarak görülmüştür. Başvuruların çoğunda kişiler olağan kanun yollarını tüketmiş, üst mahkemelerden de istedikleri sonucu alamayınca son çare olarak AYM'ye yönelmiştir. AYM bu durumda onlar için bazen bir temyiz mercii, bazen de haklarında verilmiş yargı kararlarını düzeltecek bir makam olarak görülmüştür. Örneğin eski bir milletvekili olduğu anlaşılan bir başvuru, dokunulmazlığının kaldırılmasının ardından verilen mahkûmiyet ve tutukluluğun devamı kararına itiraz etmiş ve Mahkemeden tutukluluğunun kaldırılmasını istemiştir.⁶⁰ Bir başka başvuruda ise Danıştayın verdiği kararın iptali talep edilmiştir.⁶¹ Af kanununun kendisi için de uygulanması gerektiğini iddia eden bir başvuru ise bu konuda verilmiş yargı kararına itirazda bulunmuştur.⁶²

Yukarıda belirtilen kategorilerin yanında başvurular çoğunlukla bir idari işlem, yargı kararına veya kanuni düzenlemeye yönelmiş olsa da bazı başvurularda somut uyuşmazlığın çözümü ile bu uyuşmazlığa dayanak oluşturan kanuni düzenlemenin iptali birlikte talep edilmiştir. 240 karar içerisindeki 17 başvuru bu yönde bir içeriğe sahiptir. Bu başvurular, vatandaşların AYM'yi somut uyuşmazlıklarını çözecek bir makam olarak görmesinin yanında mağduriyetlerinin kaynağı olarak gördükleri normu iptal edecek bir merci olarak da değerlendirdiklerini göstermektedir. Bu yöndeki başvurulardan birinde, taşınmazlarının orman içerisinde olduğundan bahisle yıkılmasına karar verilen kişiler AYM'den hem bu kararın hem de bu kararlara dayanak oluşturduğunu düşündükleri Medeni Kanun hükümlerinin iptalini istemiştir.⁶³ Bir başka başvuruda ise Avukatlık Kanunu gereğince meslekten çıkarılan bir avukat, bu işleme karşı verilen yargı kararlarının Anayasa'ya aykırı olduğunu iddia ederek hem bu kararların hem de bu sonuca yol açtığını düşündüğü

⁵⁸ AYM, E. 1964/10, K. 1964/18, 10.3.1964.

⁵⁹ AYM, E. 1964/18, K. 1964/33, 28.4.1964.

⁶⁰ AYM, E. 1962/3, K. 1962/16, 6.9.1962, R.G., 3.10.1962, S. 11222.

⁶¹ AYM, E. 1963/188, K. 1963/73, 29.3.1963.

⁶² AYM, E. 1963/216, K. 1963/82, 8.4.1963.

⁶³ AYM, E. 1962/202, K. 1962/57, 5.10.1962.

Kanunun 104. maddesinin iptalini istemiştir.⁶⁴ Benzer nitelikteki bir diğer başvuruda da kişiler sahibi oldukları arazinin kamulaştırılması işleminin ve bu işlemin dayanağı olan kanuni düzenlemenin iptalini AYM'den istemişlerdir.⁶⁵

Başvuruların hedefleri, bireylerin AYM'ye hangi erişim mantığıyla yaklaştıklarına dair de ipuçları verir. Çalışma kapsamında ele alınan başvuruları bugünkü anlamda anayasa şikâyeti veya bireysel başvuru modelleriyle özdeşleştirmek doğru değildir. Nihayetinde 1961 Anayasası'nın kurduğu düzende bireylere AYM'ye doğrudan başvurma yolu tanınmamıştır. Yine de bu başvuruları kendi içinde tasnif edebilmek için bireylerin anayasa mahkemelerine doğrudan erişimine ilişkin modellerden analitik düzeyde yararlanılabilir. Böyle bir tasnif, başvuruların yetkisiz olduğu gerçeğini değiştirmez; yalnızca bu başvurularla bireylerin AYM'ye nasıl bir vazife yüklediklerini anlamlandırmaya yardımcı olur.

Başvuruların önemli bir kısmının idari şikâyet ve yargısal şikâyetle benzediğini belirtmek gerekir. Bu başvurular içerisinde 88'i idari işleme, 49'u ise yargı kararına yönelmiştir. 42 başvuruda ise somut bir uyuşmazlık bulunmakla birlikte talep yalnızca uyuşmazlığa ilişkin kanunun iptalini de içermektedir. Bu yönüyle söz konusu başvurular normatif anayasa şikâyeti benzeri bir görünüm taşımaktadır. 23 başvuruda ise doğrudan bir kanunun Anayasa'ya aykırılığı iddia edilmiştir. Bu başvurular da *actio popularis* benzeri model nitelikleri göstermektedir. 15 başvuruda ise somut bir uyuşmazlığın çözümü ile kanunun iptali talebi birlikte yer almaktadır. Dolayısıyla bu başvurular da tam anayasa şikâyeti benzeri niteliktedir. Bu hedefler, başvuru sahiplerinin mağduriyetlerini hangi hukuk biçimlerinde AYM'ye taşıdıklarını göstermektedir. Hukuk bilinci bağlamında kişiler, yaşadıkları uyuşmazlıkları hukuki bir soruna dönüştürmekte ve AYM'yi de bu sorunu çözecek bir merci olarak harekete geçirmektedirler.

B. Mahkemeye Bçilen Roller

Başvuruların yöneldiği hedefler, yani bir idari işlem veya yargı kararının kaldırılması talebi, bireylerin AYM'ye nasıl bir işlev yüklediğini de göstermektedir. Bu çerçevede bireylerin AYM'yi nasıl anlamlandırdıkları sorusu öne çıkar. Yöntem kısmında açıklanan kodlama çerçevesinde, 240 kararın 80'inde AYM hak teslim edecek bir merci olarak görülmektedir. 78 kararda Mahkeme, Anayasa'ya aykırı kanunları iptal ederek Anayasa'yı koruyacak bir kurum olarak algılanmıştır. 48 kararda ise AYM'ye yargı kararlarını denetleyecek bir temyiz mercii olarak bakılmıştır. Ayrıca 19 kararda AYM "dert ortağı" niteliği taşıyan bir dilekçe mercii, 15 kararda ise yüksek şikâyet mercii olarak tasavvur edilmiştir. Başvuruların bir kısmında AYM'ye yüklenen anlamın tek bir unsurdan ibaret olmadığını da belirtmek gerekir. Bir başvuruda birey AYM'yi hem kanunların Anayasa'ya uygunluğunu denetle-

⁶⁴ AYM, E. 1963/209, K. 1963/75, 29.3.1963.

⁶⁵ AYM, E. 1962/15, K. 1962/13, 5.9.1962, R. G., 10.10.1962, S. 11228.

yecek hem de somut mağduriyetini gidererek hakkını teslim edecek bir merci olarak görülmektedir. Bu sebeple başvurunun baskın yönünü öne çıkaran “birincil AYM algısı” değişkeni kullanılmıştır.

Başvuruların 80’inde AYM, bireylerin gözünde klasik işlevi olan soyut norm denetimini yapan bir makam olarak görülmemektedir. Bu bireyler için Mahkeme, idari veya yargısal yollarla elde edilemeyen hakları teslim edecek ve mağduriyetleri giderecek bir mercidir. Bu yönlerdeki başvurularda AYM; emeklilik haklarını tanıyacak, görevlerine dönmeyi sağlayacak veya uygun kamulaştırma bedelini tayin edecek bir kurum olarak tasavvur edilmiştir. Bu tür başvuruların birinde, o tarihteki dava vekilliği mekanizması kapsamında Adalet Bakanlığı tarafından bu görevi yapması kabul edilen bir kişi, daha sonra şehirde avukat sayısının artması üzerine bu hakkının elinden alındığı gerekçesiyle AYM’ye başvurmuştur. Başvurucu, kendi mağduriyeti çerçevesinde Anayasa’nın AYM’ye “bu gibi hareketleri önleyerek hakkın ve adaletin yerine getirilmesini” sağlama görevi verdiğini ileri sürmüştür.⁶⁶ Bir başka başvuruda ise Ayasofya Müzesinde gişe memurluğu yapan bir kişi çıkarılan bir kanuna dayalı olarak işine son verildiğini belirtmiş; çalıştığı süre zarfındaki tazminatının Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ödenmesi yönünde AYM’nin karar vermesini istemiştir.⁶⁷

Başvurularda AYM’ye yüklenen anlamlar arasında, Mahkemenin asıl işlevine uygun olarak anayasal denetim mercii olarak algılanması da öne çıkan bir husustur. 78 kararda başvuru Mahkemeyi, Anayasa’ya aykırı olduğu düşünülen kanunları denetleyecek bir kurum olarak görmüştür. İptal davası açma yetkisine sahip olmamakla birlikte, AYM’nin anayasal denetim mercii olduğu fikrini sahiplenmişlerdir. Bu başvuruların bir kısmı somut bir uyuşmazlıktan hareket eder; bu durumdaki başvuru Mahkemeyi hem haklarını teslim edecek hem de Anayasa’ya uygunluk denetimini yapacak bir merci olarak görür. Bazı başvurularda ise, teknik olarak yetkisiz olsalar da yüklenen anlam Mahkemenin bilinen işlevine yönelir. Bu tür başvurularda bireyler, *actio popularis* benzeri bir biçimde, Anayasa’ya aykırı olduklarını düşündükleri kanunları AYM’ye taşır. Bu bakımdan AYM’ye başvuru, onlar için kamusal bir görev bilinci niteliği taşır.

Araştırmada belirlenen değişkenler yanında, normatif işlemlere yönelik bazı başvurular da dikkati çeken bir örüntü bulunmaktadır. Bu başvurularda kişiler AYM’yi kanunların Anayasa’ya uygunluğunu denetleyecek bir kurum olarak görmek yerine kanuni düzenlemelerin yeniden ele alınmasını sağlayabilecek bir merci olarak da görmektedir. Örneğin zeytin üreticisi olduğu anlaşılan bir başvuru, siyasi iktidarların zeytin üretimine ilişkin politikalarını eleştirmiş, Anayasa’nın tarımın ve çiftçinin korunmasına ilişkin 52. maddesinin zeytin üreticilerini korumakta yetersiz kaldığını iddia etmiştir. Başvurucunun talebi

⁶⁶ AYM, E. 1962/29, K. 1962/28, 6.9.1962, R.G., 3.10.1962, S. 11222.

⁶⁷ AYM, E. 1963/332, K. 1963/248, 23.10.1963.

bu maddeye dilekçesinde belirttiği fıkraların eklenmesidir.⁶⁸ Bir başka başvuruda mal sahibi olduğu anlaşılan kişi, kiracıların satılan bir mülkten otuz gün içinde çıkarılmasını sağlayacak bir kanuni düzenlemenin “ivedilikle yürürlüğe konulmasını” istemiştir.⁶⁹ Zimmet suçuna ilişkin bir diğer başvuruda ise Türk Ceza Kanunu’nun ilgili maddesinin yeniden düzenlenmesi talep edilmiştir.⁷⁰ Bu örneklerden hareketle başvuruçuların AYM’yi doğrudan bir yasama organı olarak gördüklerini söylemek keskin bir çıkarım olsa da Mahkemeyi anayasal ve yasal düzenlemelerdeki sorunların giderilmesini sağlayacak bir kurum olarak tasavvur ettikleri söylenebilir.

AYM’yi hem bir hak teslim mercii hem de anayasal denetim organı olarak gören iki başvuru, Demokrat Parti döneminde çıkarılan ve görevden uzaklaştırılması uygun görülen memurların bağlı bulundukları kurum emrine alınmalarını sağlayan 6435 sayılı Kanun’a ilişkindir. Başvuruçular, haklarında yürütülen davada beraat etmiş olmalarına rağmen emekliye sevk edildiklerini belirterek haklarının iadesiyle birlikte söz konusu kanunun kaldırılmasını talep etmişlerdir.⁷¹

Kişisel mağduriyetlerin geri planda veya örtük kaldığı ya da kamusal yönü ağır basan başvurularda ise doğrudan kanun hükümlerinin Anayasa’ya aykırı olduğu gerekçesiyle kaldırılması istenmektedir. Mesela bir başvuruda, 27 Mayıs Askerî Darbesi karşıtı fikirlerin veya eylemlerin önüne geçmeyi amaçlayan Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Kanun’un Anayasa’ya aykırılığı ileri sürülmüştür.⁷² Bir diğer başvuruda, “faşist ülke kanunlarından alınmış” Türk Ceza Kanunu’nun ve tutuklamaya ilişkin bazı hükümlerinin iptal edilmesi istenmiştir.⁷³ Başka bir başvuruda ise kişilerin davalarında vekillerini yalnızca dava vekili veya avukatlar arasından seçmeye “mecbur eden” düzenlemenin “Anayasa ve insan haklarına” aykırı olduğu öne sürülmüştür.⁷⁴

AYM’ye yüklenen anlamlardan biri de Mahkemenin yargı kararlarının denetimini üstlenecek bir merci olarak görülmesidir. Bu başvurularda kişiler olağan yargı yollarıyla çözüme ulaşamadıkları durumda AYM’ye başvurmuşlar ve Mahkemeyi bir nevi temyiz mercii olarak görmüşlerdir. Bazı örneklerde temyiz aşamasından geçen uyuşmazlıklar dahi AYM’ye taşınmıştır. Kararlar içerisindeki 48 başvuru bu niteliktedir. Bir başvuruda kişi, terfi işleminin yapılmadığı gerekçesiyle Danıştayda açtığı davayı kaybettikten sonra AYM’den

⁶⁸ AYM, E. 1963/227, K. 1963/104, 13.5.1963.

⁶⁹ AYM, E. 1963/242, K. 1963/132, 5.6.1963.

⁷⁰ AYM, E. 1963/346, K. 1963/274, 18.11.1963.

⁷¹ AYM, E. 1962/187, K. 1962/43, 18.9.1962; AYM, E. 1962/213, K. 1962/66, 17.10.1962.

⁷² AYM, E. 1962/7, K. 1962/10, 5.9.1962.

⁷³ AYM, E. 1962/2, K. 1962/1, 5.9.1962, R.G., 3.10.1962, S. 11222.

⁷⁴ AYM, E. 1962/178, K. 1962/36, 14.9.1962.

dava dosyalarının incelenmesini istemiştir.⁷⁵ Bir başka başvuruda ise kiracı olan bir kişi ev sahibiyile kira ücreti sebebiyle yaşadığı uyuşmazlıkta yoksul olduğundan ötürü kendisini savunamadığını ve avukatlık ücretinin kaldırılmasını, kira borcunun taksitlendirilmesini veya davanın yeniden görülmesini talep etmiştir.⁷⁶ Bu başvurularda kişiler AYM’yi temyiz görevinin ötesinde adaletin nihai mercii olarak algılamıştır.

Bazı başvurularda AYM’den bir kanunun iptali, bir kararın geçersiz kılınması veya bir yargı kararının denetimi istenmemektedir. Bunun yerine kişiler, dilekçesine cevap verilmesini veya hangi makama başvurması gerektiğinin bildirilmesi gibi taleplerle AYM’ye yönelmiştir. Bu başvurular, çalışmada ele alınan “dert ortağı AYM” metaforuyla en görünür ilişkiye sahip olan örneklerdir. Başvuruların 19’unda AYM bir tür “dilekçe mercii”, 15’inde ise “yüksek şikâyet mercii” olarak algılanmıştır. Örneğin daha önce AYM’ye yaptığı başvurusu reddedilen kişi, bu kez Mahkemeden “görevli hangi makam ise dilekçesinin oraya gönderilmesine karar verilmesini” talep etmiştir.⁷⁷ Başka bir başvuruda ise görevden uzaklaştırılan bir kişi Danıştay 5. Dairesine başvurduğunu, bu dosyadaki dilekçe örneklerinin verilmesini ve ilgili dairenin “cezalandırılmasını” istemiş, ayrıca Millî Birlik Komitesine verdiği dilekçeye de cevap alamadığını belirterek “bunu nereden arayacağını” sormuştur.⁷⁸ AYM’den derdini çözmesini bekleyen belki de en belirgin örnekte ise kişi yurt dışında bulunan kocasının kendisine ve çocuğuna maddi yardımda bulunmadığını belirterek AYM’den bu yardımın sağlanmasını istemiştir.⁷⁹ AYM, başvuruçular için yalnızca anayasal denetim görevini yerine getiren bir kurum olarak görülmemektedir. Hukuk bilinci açısından Mahkeme, hak ve adaleti sağlayan, şikâyetleri gideren ve yol gösteren çok işlevli bir hukuki otorite olarak tahayyül edilmektedir.

C. Başvurularda Toplumsal Örüntüler

Mahkemeye biçilen rollerin yanında başvurular, dönemin toplumsal ve siyasal örüntüleri bakımından da dikkate değer veriler sunmaktadır. Bazı başvurular kişisel nitelikte olmayıp belirli meslek mensuplarına veya toplumsal kesime dönük kolektif mağduriyet iddiaları içermektedir. Bu tür başvurularda kişiler, kendi yaşadıkları mağduriyeti aynı durumda olan meslek gruplarıyla veya toplumsal kesimlerle ilişkilendirerek sunmaktadır. Örneğin “jandarma uzatmaları” adına yapılan bir başvuruda, bu meslek grubuna uygulanan ücret politikasının dayanağı olan kanuni düzenlemenin “insan haklarına uygun bir şekilde” yeniden düzenlenmesi talep edilmiştir.⁸⁰ “Erzurum Vilâyeti Merkez Kazaları Eğit-

⁷⁵ AYM, E. 1963/2, K. 1963/7, 9.1.1963.

⁷⁶ AYM, E. 1963/226, K. 1963/103, 13.5.1963.

⁷⁷ AYM, E. 1963/30, K. 1963/28, 11.2.1963.

⁷⁸ AYM, E. 1962/20, K. 1962/19, 6.9.1962.

⁷⁹ AYM, E. 1963/251, K. 1963/140, 14.6.1963.

⁸⁰ AYM, E. 1963/8, K. 1963/10, 21.1.1963.

menleri” adına yapılan bir başka başvuruda ise köy öğretmenlerinin, maaşlara ve ücretlere yapılan zamdan yararlanamadıklarını ve emeklilik haklarının tanınmadığını iddia ederek AYM’den bu hakların kendilerine de verilmesi istenmiştir.⁸¹

Kolektif talepler bazı başvurularda meslek gruplarının da ötesine geçmiştir. Örneğin, köy adına başvuruda bulunan bir muhtar, “içme ve kullanma suyunun” köyün ihtiyaçlarının gözetilmeden kamulaştırıldığını belirtmiş ardından Danıştaya açtıkları davanın reddine dayanak oluşturan kanunun Anayasa’ya aykırı olduğunu ileri sürmüştür.⁸² Kolektif nitelik taşıyan daha dikkat çekici bir diğer başvuru ise “alevi camiası” adına yapılmıştır. Başvurucu Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı din görevlilerinin “Alevi camiasına” yönelik “gayz ve nefret” içeren sözlerine karşı işlem yapılmadığını, ibadet serbestisinin sağlanmadığını ve bu durumdan Diyanet İşleri Başkanlığının sorumlu olduğunu iddia ederek yargılama yapılmasını ve “korkusuz yaşamalarının Anayasa teminatı altına alınmasını” istemiştir.⁸³ Bu örnekler, AYM’nin bu dönemde yalnızca bireysel somut uyuşmazlıkların yanında toplumsal kesimlerin yaşadığı sorunların da taşındığı bir yer olarak görüldüğünü göstermektedir.

Kararlarda başvuru konuları itibarıyla tekrar eden kümeler de görülmektedir. Bu tekrarlar, dönemin siyasal ve toplumsal gerilimleriyle yakından ilişkilidir. Örneğin 6435 sayılı Bağlı Bulundukları Teşkilât Emrine Alınmak Suretiyle Vazifeden Uzaklaştırılacaklar Hakkında Kanun çerçevesindeki başvurular DP döneminde kamu görevlilerinin kurum emrine alınması ve görevlerinden uzaklaştırılması kararlarına yönelmiştir.⁸⁴ 42 sayılı Kanun çerçevesinde yapılan başvurular ise 27 Mayıs askerî darbesi sonrasında Millî Birlik Komitesi döneminde ordudan emekli edilen askerlerle ilgilidir.⁸⁵ Başvurularda dikkat çeken bu iki küme, AYM’nin siyasal nitelikli mağduriyetlerin çözümü için de bir kapı olarak görüldüğünü göstermektedir.

Konuları itibarıyla tekrar eden başvuru kümelerinden biri de 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nun 61. maddesi etrafında oluşmuştur. O tarihte davada vekil olarak kimlerin kabul edilebileceğini düzenleyen bu hüküm, baro bulunmayan ve yeterli sayıda dava vekili veya avukat olmayan yerlerde kişilerin istedikleri kişiyi vekil tayin edebilmesine imkân tanımaktaydı. Bu başvurular içerisinde en dikkati çekici örnekler Kayseri’nin Bünyan ilçesinden gelen başvurulardır. Bünyan’ın mahalle ve köylerinden yapılan

⁸¹ AYM, E. 1963/247, K. 1963/136, 14.6.1963.

⁸² AYM, E. 1964/17, K. 1964/31, 14.4.1964.

⁸³ AYM, E. 1962/191, K. 1962/47, 21.9.1962.

⁸⁴ AYM, E. 1962/187, K. 1962/43; AYM, E. 1962/259, K. 1962/105, 28.11.1962; AYM, E. 1963/21, K. 1963/22, 30.1.1963; AYM, E. 1963/47, K. 1963/44, 28.2.1963.

⁸⁵ AYM, E. 1962/190, K. 1962/46, 21.9.1962; AYM, E. 1963/248, K. 1963/137, 14.6.1963; AYM, E. 1963/270, K. 1963/163, 24.6.1963; AYM, E. 1963/274, K. 1963/174, 1.7.1963.

10 başvurunun tamamı aynı konuyla alakalıdır.⁸⁶ Başvurular Bünyan'da üç avukatın çalışmaya başlaması üzerine, başvuruçuların daha önce davalarını takip eden kişileri vekil tayin edememeleri hakkındadır. Kişiler, mevcut avukatlara güvenmediklerini ve dışarıdan avukat tutacak maddi durumlarının da bulunmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu sebeple söz konusu 61. maddenin Anayasa'ya aykırı olduğu iddiasıyla iptali talep edilmiştir.⁸⁷ Bu başvurular, yetkisiz olsalar da o dönem için AYM'nin yerel düzlemde de bilindiğini ve kişilerin adalete erişim konusunda karşılaştıkları engelleri AYM'ye taşıyabildiklerini göstermektedir. Ayrıca bu başvurular hukuki mobilizasyonun yerel düzeyde de gerçekleştiğini düşündürmektedir.

Tekrar eden bir diğer küme ise 1960'lı yılların başlarında çıkarılan af kanunları hakkında yapılan başvurulardır. 113 ve 218 sayılı af kanunlarını esas alan bazı başvuranlar, aftan yararlanamadıklarını, benzer durumda olanların aftan yararlanırken kendilerinin affın kapsamının dışında tutulduklarını belirtmişlerdir. Bu başvuruların birinde daha önce hakkında mahkûmiyet kararı bulunan eski bir asker, 113 sayılı aftan yararlanarak ordu-daki görevine geri dönme talebinde bulunmuştur.⁸⁸ Bir başka başvuruda ise daha önce cezalarının bir kısmı 113 sayılı af kanunu ile kaldırılan başvuruçusu, yürürlüğe giren 218 sayılı af kanunundan da yararlanması gerektiği iddiasıyla af kapsamına alınmak istemiştir.⁸⁹

Bu tekrar eden kümeler, AYM'ye yapılan yetkisiz başvuruların dağınık ve tesadüfi dilekçelerden ibaret olmadığını göstermektedir. Başvurular, DP ve 27 Mayıs dönemi tasfiyeleri, mahkemeye erişim sorunları ve af uygulamaları gibi dönemin siyasal ve toplumsal meseleleriyle iç içe geçmiştir. Bu bağlamda başvurular, hukuk bilincinin bireysel deneyimler yanında kolektif mağduriyetler, mesleki aidiyetler ve siyasal tecrübelerle birlikte şekillendiğini göstermektedir. Bu bakımdan AYM, vatandaşların farklı mağduriyetlerini taşıyabilecekleri yüksek adalet kapısı olarak anlamlandırılmıştır. Nihayetinde bu başvurular, AYM'nin erken döneminde yalnızca anayasal denetim yapan bir mahkeme olarak görülmediğini göstermektedir. Mahkeme başvuruçular tarafından farklı mağduriyetlerin taşınabileceği ve çözüme kavuşturulabileceği bir merci olarak tahayyül edilmiştir.

⁸⁶ Bünyan'dan yapılan başvurular için bk. AYM, E. 1963/31, K. 1963/29, 13.2.1963; AYM, E. 1963/33, K. 1963/32, 18.2.1963; AYM, E. 1963/34, K. 1963/33, 18.2.1963; AYM, E. 1963/35, K. 1963/35, 20.2.1963; AYM, E. 1963/44, K. 1963/41, 28.2.1963; AYM, E. 1963/45, K. 1963/42, 28.2.1963; AYM, E. 1963/49, K. 1963/46, 28.2.1963; AYM, E. 1963/54, K. 1963/50, 28.2.1963; AYM, E. 1963/176, K. 1963/55, 11.3.1963; AYM, E. 1963/177, K. 1963/56, 11.3.1963.

⁸⁷ AYM, E. 1963/31, K. 1963/29; AYM, E. 1963/33, K. 1963/32; AYM, E. 1963/34, K. 1963/33; AYM, E. 1963/35, K. 1963/35.

⁸⁸ AYM, E. 1963/42, K. 1963/38, 20.2.1963.

⁸⁹ AYM, E. 1963/216, K. 1963/82.

Sonuç

Bu çalışma, AYM'nin göreve başladığı ilk yıllarda şahıslar tarafından Mahkemeye yapılan yetkisiz başvurulara odaklanmakta, bu başvuruların yeni kurulan bir mahkemeye yüklenen anlamı gösteren metinler olarak ele alınabileceğini ortaya koymaktadır. 1961 Anayasası bireylere doğrudan AYM'ye erişim veya iptal davası açma hakkı vermemiştir. Buna rağmen Mahkeme göreve başlar başlamaz çok sayıda şahıs AYM'ye başvuruda bulunmuştur. Öyle ki Mahkeme bu başvurulardan yakındığını basın aracılığıyla dile getirmiştir. Başvurular, vatandaşlar tarafından oldukça farklı konuların ve mağduriyetlerin AYM'ye taşındığını ve Mahkemenin bu mağduriyetleri çözecek bir merci olarak algılandığını göstermektedir. Dolayısıyla AYM, başvuruocular nezdinde Anayasa'da belirtilen görevlerinin ve yetkilerinin ötesinde bir anlam taşımaktadır. Bu durum, Mahkemenin anayasal düzeydeki konumu ile başvuruocuların zihnindeki algılanışı arasında belirgin bir farklılık bulunduğu göstermektedir.

Çalışmada, şahıslar tarafından AYM'ye yapılan ve görev veya yetki yönünden reddedilen 240 başvuruya ilişkin karar incelenmiştir. Bu kararlar, AYM'ye yüklenen anlamın başvuru konusuna ve mağduriyet alanına göre farklılaştığını ortaya koymaktadır. Başvuruların önemli bir kısmı idari işlemlere, yargı kararlarına veya kanuni düzenlemelere yöneliktir. Bu başvuruların bazılarında AYM, haksızlığı giderip hakkı teslim eden bir merci; bazılarında anayasal işlevine uygun olarak Anayasa'ya aykırı normları denetleyen bir anayasal denetim kurumu; bazılarında ise olağan yargı süreçlerinden sonuç alamayan bireylerin yöneldiği bir tür temyiz mercii olarak tasavvur edilmiştir. Ayrıca dilekçelerine cevap verilmesini veya mağduriyetlerinin giderilmesi için kendilerine yol gösterilmesini isteyen başvurular da bulunmaktadır. Bu başvurular, AYM'nin bir tür "dert ortağı" veya "ümit kapısı" olarak görüldüğünü yansıtır. Bu çeşitlilik, AYM'nin ilk yıllarında başvuruocular tarafından tekil bir görev ve işlevle yorumlanmadığını, farklı mağduriyetlerin giderilebileceği çok işlevli bir kurum olarak tahayyül edildiğini gösterir. Öte yandan başvuru sayılarında 1964 yılında gözlemlenen düşüş, AYM'nin yetki ve görev sınırlarının toplum nezdinde zamanla anlaşılmaya başladığını ve hukuk bilincinin değişime açık bir süreç olduğunu düşündürmektedir.

Çalışmada, başvuruocuların AYM'ye nasıl bir işlev yüklediğini ve onu nasıl anlamlandırdığını gösterebilmek için hukuk bilinci kavramından yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular, bu kavramın söz konusu başvuruları açıklamada elverişli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu elverişlilik, başvuruların usul açısından hatalı girişimler olmasının yanında, bireylerin hukuk algısını ve AYM'yi anlamlandırma biçimlerini yansıtan örnekler olmasından kaynaklanır. Bireyler, yetkisiz başvurularıyla somut uyuşmazlıklarını hukukun dilini kullanarak hukuki bir soruna dönüştürmektedir. Bu başvurular, mobilizasyon yaklaşımına uygun olarak AYM'nin hangi durumlarda harekete geçirilmeye çalışıldığını gösterir. Baş-

vurularda kullanılan hak, eşitlik, demokrasi ve adalet gibi kavramlar ise hegemonya yaklaşımına paralel biçimde, anayasal dilin sıradan insanların mağduriyet anlatıları üzerindeki etkisini açığa çıkarır. Nihayetinde bazı başvurular, bireylerin kendilerini tanımladıkları kimlikler üzerinden yapılmıştır; bir inanç ya da meslek grubuna aidiyetten hareket eden bu başvurular, hukuk bilinci çalışmalarının kimlik yaklaşımıyla örtüşür.

Hukuk bilinci literatürü çoğu zaman sıradan insanların hukukla ve yerleşik kurumlarla kurdukları ilişkilere odaklanmaktadır. Bu çalışma ise yeni kurulan bir anayasal kurumun kişiler tarafından nasıl algılandığı sorusunu merkeze almaktadır. Bu yönüyle çalışma, AYM'nin kuruluşunu bu yeni kurumun toplumsal karşılığı üzerinden tartışmaya açmaktadır. Söz konusu yaklaşım, hukuk bilinci kavramının işleyen kurumsal yapıların yanında, yeni bir kurumun toplumsal anlamı bakımından da işlevsel olduğunu göstermektedir.

Çalışmada, başvuru dilekçelerinin asıllarına ulaşma imkânı olmadığından, başvuru sahiplerinin hukuk bilinci AYM karar metinlerinde yer alan istem özetleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu sınırlılığa rağmen başvurular, AYM'nin kuruluş yıllarında, bireyler nezdinde nasıl tahayyül edildiğine dair önemli bulgular sunmuştur. Bu çalışma, AYM'yi klasik anayasa hukuku yazınında öne çıkan kurumsal ve normatif çerçevenin ötesinde, toplumla ilişkisi bağlamında ele alarak hukuk ve toplum literatürüne katkı sunmayı amaçlamıştır. Bu ilişkiyi sözlü tarih ve etnografi gibi farklı yöntemlerle inceleyen çalışmalara ise hâlâ ihtiyaç vardır. Çalışmada ele alınan şahsi nitelikli başvurular ile 2010 Anayasa değişikliğiyle sisteme giren bireysel başvuru mekanizması arasında doğrudan bir nedensellik bağı kurulamaz. Bununla birlikte bu başvurular, bireylerin AYM'ye yönelttiği hak arama beklentisinin erken tarihli bir görünümü olarak değerlendirilebilir.

Finansman Beyanı	Bu araştırma; kamu, ticari veya kâr amacı gütmeyen sektörlerdeki fon kuruluşlarından herhangi bir özel hibe almamıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı	Yazar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayımlanmasıyla ilgili olarak herhangi bir muhtemel çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.
Yazar Katkıları	Bu makale tek yazarlıdır. Kavramlaştırma, metodoloji, araştırma, yazım ve düzenleme süreçlerinin tamamı yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.
Etik Kurul Onayı	Bu çalışma, birincil veri toplama (anket, görüşme, deney vb.) içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.
Yapay Zekâ Kullanım Beyanı	Bu makalenin hazırlanmasında yapay zekâ destekli araçlar kullanılmamıştır.
Funding Statement	This research did not receive any specific grant from funding organizations in the public, commercial, or not-for-profit sectors.
Declaration of Interests	The author declares that there is no conflict of interest regarding the research, authorship, and/or publication of this article.
Author Contributions	This is a single-authored article. Conceptualization, methodology, investigation, writing, and editing were all carried out by the author.
Ethics Approval	This study did not involve primary data collection (surveys, interviews, experiments, etc.) and therefore did not require ethics committee approval.
Artificial Intelligence Usage Statement	No artificial intelligence-assisted tools were used in the preparation of this article.

Kaynakça / References

- Akçabay, F. Ceren. "Hukuk Bilinci Çalışmalarının Bakıyesi." *Prof. Dr. Metin Günday Armağanı* içinde, c. 1, s. 55-75. Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Armağan, Servet. *Anayasa Mahkememizde Kazaî Murakabe Sistemi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1967.
- Chua, Lynette J. ve David M. Engel. "Legal Consciousness." *The Routledge Handbook of Law and Society* içinde, ed. Mariana Valverde, Kamari M. Clarke, Eve Darian Smith, ve Prabha Kotiswaran. London: Routledge, 2021.
- . "Legal Consciousness Reconsidered." *Annual Review of Law and Social Science*, c. 15, S. 1 (2019): 335-353. <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-101518-042717>.
- Cowan, Dave. "Legal Consciousness: Some Observations." *The Modern Law Review*, çevrimiçi erken görünüm, 2004. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2230.2004.00518.x>.
- Cumhuriyet Gazetesi*. "Anayasa mahkemesine olur olmaz yapılan müracaatlar çalışmaları güçleştiriyor." 17 Kasım 1962.
- Çayan, Gökhan. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı." *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 28 (2016): 235-272.
- Duman, Enis. "Türk Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunu Siyasetin Yargısallaşması Üzerinden Açıklamak." *Anayasa Yargısı*, c. 41, S. 2 (2025): 425-469. <https://doi.org/10.55792/anayasayargisi.1759694>.
- . *Türkiye'de Yargısal Siyaset: Anayasa Mahkemesi ve Güç Mücadeleleri*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2026.
- Ekinci, Ahmet. "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarında Mahkemeye Erişim Hakkı." *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 18, S. 3 (2014): 821-848.
- Ewick, Patricia ve Susan S. Silbey. *The Common Place of Law: Stories from Everyday Life*. Chicago Series in Law and Society. Chicago: University of Chicago Press, 1998.
- Feyzioğlu, Turhan. *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazaî Murakabesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1951.

- Fossum, Dave. "Legal Consciousness and Cultural Intimacy in Turkey's Intellectual Property Reform." *Law & Social Inquiry*, c. 50, S. 2 (2025): 538-568. <https://doi.org/10.1017/lsi.2025.18>.
- Gençay, Gökçe ve Medet Şen. "Üniversite Öğrencilerinin 'Temel Hukuk' Bilgi Düzeyinin Tespiti (Bartın Üniversitesi Örneği)." *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, c. 20, S. 3 (2018): 599-608.
- Göztepe, Ece. *Anayasa Şikayeti*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1998.
- Gülener, Serdar ve Cem Duran Uzun. *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: Tarihsel Perspektiften Olaylar, Kişiler, Kararlar*. 2. bs. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2023.
- Güresin, Ecet. "Anayasa Mahkemesi dilek kuyusu değildir." *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Eylül 1962.
- Kara, Hatice ve Zafer Tangülü. "Türkiye'de Öğrenim Gören Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Hukuk Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi." *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 7, S. 1 (2021): 341-359. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.834389>.
- Onar, Erdal. *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler*. Ankara, 2003.
- Öden, Merih. *Türk Anayasa Yargısında Norm Denetimi*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2023.
- Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*. 25. bs. Ankara: Yetkin Yayınları, 2025.
- . "Türkiye'de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri." *Liberal Düşünce Dergisi*, c. 17, S. 68 (2012): 5-18.
- Özkan, Meral Sungurtekin. "Anayasal Şikayet ve Adalete Erişim." *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 16 (2014): 399-410.
- Öztürk, Kazım. *İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. c. 3. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1966.
- Silbey, Susan S. "After Legal Consciousness." *Annual Review of Law and Social Science*, c. 1, S. 1 (2005): 323-368. <https://doi.org/10.1146/annurev.lawsocsci.1.041604.115938>.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: (1789-1980)*. 24. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Tunçer, Polat, Pelinsu Doğanyigit ve Mustafa Samancı. "18-30 Yaş Aralığındaki Bireylerin COVID-19 ile İlgili Hukuk Bilinçleri ile COVID -19 Aşısına Karşı Tutumlarının Değerlendirilmesi." *ASOS Journal*, c. 10, S. 125 (2022). <https://doi.org/10.29228/asos.57387>.
- Ünlü, Barış. *Mehmet Ali Aybar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2022.
- Ünsal, Artun. *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi: "Siyasal Sistem" Teorisi Açısından Türk Anayasa Mahkemesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980.
- Venedik Komisyonu. *Revised Report on Individual Access to Constitutional Justice*. CDL-AD(2021)001. Venice Commission, 2021.
- Whittington, Keith E., R. Daniel Kelemen ve Gregory A. Caldeira. "The Study of Law and Politics." *The Oxford Handbook of Law and Politics* içinde, ed. Gregory A. Caldeira, R. Daniel Kelemen, ve Keith E. Whittington, 3-16. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Yolcu, Serkan. "Anayasa Tarihimizden Bir Keşif: Türkiye'de Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi İlk Defa Ne Zaman Denendi?" *Anayasa Yargısı*, c. 40, S. 2 (2023): 87-114.

Anayasa Mahkemesi Kararları

- AYM. E. 1962/2, K. 1962/1, 5.9.1962. R.G., 3.10.1962, S. 11222.
- AYM. E. 1962/3, K. 1962/16, 6.9.1962. R.G., 3.10.1962, S. 11222.
- AYM. E. 1962/7, K. 1962/10, 5.9.1962.
- AYM. E. 1962/9, K. 1962/3, 5.9.1962.
- AYM. E. 1962/14, K. 1962/4, 5.9.1962.
- AYM. E. 1962/15, K. 1962/13, 5.9.1962. R.G., 10.10.1962, S. 11228.
- AYM. E. 1962/20, K. 1962/19, 6.9.1962.

AYM. E. 1962/29, K. 1962/28, 6.9.1962. *R.G.*, 3.10.1962, S. 11222.

AYM. E. 1962/178, K. 1962/36, 14.9.1962.

AYM. E. 1962/187, K. 1962/43, 18.9.1962.

AYM. E. 1962/190, K. 1962/46, 21.9.1962.

AYM. E. 1962/191, K. 1962/47, 21.9.1962.

AYM. E. 1962/202, K. 1962/57, 5.10.1962.

AYM. E. 1962/209, K. 1962/64, 15.10.1962.

AYM. E. 1962/213, K. 1962/66, 17.10.1962.

AYM. E. 1962/259, K. 1962/105, 28.11.1962.

AYM. E. 1963/2, K. 1963/7, 9.1.1963.

AYM. E. 1963/8, K. 1963/10, 21.1.1963.

AYM. E. 1963/21, K. 1963/22, 30.1.1963.

AYM. E. 1963/30, K. 1963/28, 11.2.1963.

AYM. E. 1963/31, K. 1963/29, 13.2.1963.

AYM. E. 1963/33, K. 1963/32, 18.2.1963.

AYM. E. 1963/34, K. 1963/33, 18.2.1963.

AYM. E. 1963/35, K. 1963/35, 20.2.1963.

AYM. E. 1963/42, K. 1963/38, 20.2.1963.

AYM. E. 1963/44, K. 1963/41, 28.2.1963.

AYM. E. 1963/45, K. 1963/42, 28.2.1963.

AYM. E. 1963/47, K. 1963/44, 28.2.1963.

AYM. E. 1963/49, K. 1963/46, 28.2.1963.

AYM. E. 1963/54, K. 1963/50, 28.2.1963.

AYM. E. 1963/176, K. 1963/55, 11.3.1963.

AYM. E. 1963/177, K. 1963/56, 11.3.1963.

AYM. E. 1963/188, K. 1963/73, 29.3.1963.

AYM. E. 1963/209, K. 1963/75, 29.3.1963.

AYM. E. 1963/216, K. 1963/82, 8.4.1963.

AYM. E. 1963/226, K. 1963/103, 13.5.1963.

AYM. E. 1963/227, K. 1963/104, 13.5.1963.

AYM. E. 1963/242, K. 1963/132, 5.6.1963.

AYM. E. 1963/247, K. 1963/136, 14.6.1963.

AYM. E. 1963/248, K. 1963/137, 14.6.1963.

AYM. E. 1963/251, K. 1963/140, 14.6.1963.

AYM. E. 1963/270, K. 1963/163, 24.6.1963.

AYM. E. 1963/274, K. 1963/174, 1.7.1963.

AYM. E. 1963/332, K. 1963/248, 23.10.1963.

AYM. E. 1963/346, K. 1963/274, 18.11.1963.

AYM. E. 1964/10, K. 1964/18, 10.3.1964.

AYM. E. 1964/17, K. 1964/31, 14.4.1964.

AYM. E. 1964/18, K. 1964/33, 28.4.1964.